

SKRIFTER UTGIVNA AV
SJÖHISTORISKA SAMFUNDET III.

SVEN ULRIC PALME
KONUNG SIGISMUNDS FLOTTA I ÖSTERSJÖN
1599

*

BERTIL HEDENSTIERNA
FRÅN RYSSHÄRJNINGARNA I STOCKHOLMS
SKÄRGÅRD 1719

*

OLOF JÄGERSKIÖLD
DE SVENSKA HAMNFÖRVALTNINGARNAS
ARKIV

UPPSALA 1943

ALMQVIST & WIKSELLS
BOKTRYCKERI AB

Utdrag ur Sjöhistoriska Samfundets stadgar.

§ 1. Sjöhistoriska Samfundet har till uppgift att bidra till utforskandet av sjöhistorien, i första hand den svenska, i alla dess sammanhang och former.

För detta ändamål skall samfundet i mån av tillgångar bl. a.

- a) utgiva vetenskapliga undersökningar inom samfundets forskningsområde, meddelanden från samfundet, etc., samt publicera historiska urkunder;
- b) söka inom akademiska och andra forskarkretsar väcka ökad förståelse för och vidgad kontakt med sjöhistoriska arbetsuppgifter;
- c) genom föredrag, diskussioner m. m. stödja samarbetet mellan sjöhistoriskt intresserade;
- d) samarbeta med utländska, i första hand nordiska och baltiska samfund med likartade syften;
- e) verka för förbättrade möjligheter att inom landet tidsenligt tillvarata äldre marina föremål.

§ 2. Envar välfrejdad person kan vinna inträde såsom medlem i samfundet. Medlemskap kan ock vinnas av institutioner eller föreningar, ävensom utländska medborgare.

Ständig medlem betalar till samfundet en gång för alla ett belopp av minst 150: — kronor.

Årligt betalande medlem erlägger till samfundet en årsavgift av 10: — kronor, dock att person under 25 år må erlägga halv avgift.

Till hedersledamot kan samfundet vid årsmöte på förslag av styrelsen kalla person, som inlagt synnerlig förtjänst om samfundets syften.

SKRIFTER UTGIVNA AV
SJÖHISTORISKA SAMFUNDET III.

SVEN ULRIC PALME
KONUNG SIGISMUNDS FLOTTA I ÖSTERSJÖN
1599

★

BERTIL HEDENSTIERNA
FRÅN RYSSHÄRJNINGARNA I STOCKHOLMS
SKÄRGÅRD 1719

★

OLOF JÄGERSKIÖLD
DE SVENSKA HAMNFÖRVALTNINGARNAS
ARKIV

UPPSALA 1943

ALMQVIST & WIKSELLS
BOKTRYCKERI AB

INNEHÅLL.

	Sid.
Sven Ulric Palme, Konung Sigismunds flotta i Östersjön 1599 . . .	3
Bertil Hedenstierna, Från rysshärjningarna i Stockholms skärgård 1719	20
Olof Jägerskiöld, De svenska hamnförvaltningarnas arkiv	41

Konung Sigismunds flotta i Östersjön 1599.

»Under inflytelserna från våra dagars politiska strävanden ställa vi helt andra spörsmål till den historiska forskningen rörande äldre tider än dessa tiders barn själva eller ens våra närmaste vetenskapliga föregångare voro i stånd att uppkasta och besvara.» Med dessa ord avsåg Harald Hjärne främst studiet av fosterlandets hävder. Självfallet gälla de i lika hög grad utforskandet och förståelsen av äldre tiders allmänna politik. Varje historiografisk undersökning ger i själva verket besked om den historiska forskningens bundenhet vid aktuella politiska frågeställningar. Detta blir mera utpräglat än eljes för en tid, då historieforskningen på många håll öppet, på andra håll i lönndom blivit politikens tjänarinna. Så har icke minst varit fallet med det nymornade intresse för Östersjöproblemet, som polska och tyska historiker visade under årtiondena mellan de stora krigen.

Att ge en översikt över hela denna vidlyftiga historiska produktion skulle här föra för långt. Företeelsen skall blott belysas genom en undersökning av Sigismunds flottexpedition mot Älvsborg 1599, som tämligen oförtjänt råkat bli ett argument i det vetenskapliga meningsutbytet över tysk-polska gränsen under decenniet före den 1 september 1939. Den sjöhistoriskt intresserade allmänheten kan denna expedition ha något att ge också så till vida, som ett av de viktigare aktstyckena till dess krönika jämväl ger detaljerat besked om en örlogsflottas bestyckning under åren kring sekelskiftet 1600.

*
*
*

Den politiska situationen är välkänd. Sigismunds försök att med våld återtaga makten i sitt svenska arvrike hade misslyckats. Efter Stångebro slag flydde konungen till Polen i akt och mening att återkomma med en bättre rustad här. Detta visade sig dock snart omöjligt. Kalmar, brohuvudet på den svenska sidan Östersjön, föll i Karls händer, och man var

i Polen icke sinnad att stödja planerna på ett nytt krigståg till det barbariska Norden. Under sådana förhållanden stod för Sigismund endast en möjlighet öppen — att tvinga Sverige på knä genom en handelsblockad. Av hertig Karls propaganda, som med förtrytelse talade om de vådliga följderna av handelsblockaden 1597—1598, hade konungen fått en falsk bild av vad som här stod att vinna. Den stegring av priset på spannmål och salt, som på denna punkt tjänade som propagandans underlag, hade av allt att döma dock ej med blockaden att göra utan var främst ett resultat av, dels missväxt i flere landsändar, dels — spanska flott-rustningar. Om Karl insett det rätta sammanhanget är ovisst. Sigismund gjorde det i alla händelser icke.

Handelsblockaden skulle förverkligas dels genom diplomatiska påtryckningar hos de tyska sjöstäderna och hos Kristian IV i Danmark, dels genom en erövring av Älvsborg. Över de tyska sjöstäderna gick ju huvudparten av Sveriges livsviktiga import av salt och humle, över danska vatten den icke mycket mindre viktiga importen av torr och salt fisk. Över hamnen vid Göta älvs mynning åter stod Sverige i förbindelse med Västeuropas värvningsmarknader och vapensmedjor.

Att blockadplanen i dess helhet misslyckades, är en sak. Här gäller det närmast den flottexpedition, som skulle överraska Älvsborg. Den blev sent färdig. Först i oktober löpte Johan Gyllenstiernas flotta ut från redden vid Danzig, och i slutet av månaden passerade den Öresund. Expeditionens mål hade strängt hemlighållits. Man hade spritt ut, att det var hertig Karls återfärd från Finland, det gällde att störa. Först i Öresund bröt amiralen sina instruktioner, berättar en av deltagarna, den senare välkände Per Mickelsson Hammarskiöld, och meddelade sina underbefälhavare, vad färden gällde.

Denna färd blev icke utan missöden. Amiralsskeppet — det kallas i flere källor »Svarta Örn» — gick på grund i Malösund utanför Varberg. Johan Gyllenstierna fortsatte med resten av eskadern och lämnade som vakt vid vraket endast en svagt bemannad och bestyckad pinka, som hörde till skeppet »Jonas» och bar sammna namn som detta. Knappt var amiralens segel ur sikte, förrän halländingarna började bärga från »Svarta Örn». Åtta av dess fyrtio skeppskanoner, alla åtta av koppar, infördes till Varberg, helt säkert med ståthållarens goda minne.

Under tiden samlade Johan Gyllenstierna sin flotta i Donsö hamn bland Brännöarna innanför Vinga Sand, endast några sjömil från fästningen. Det är möjligt, att han därifrån trädde i förbindelse med

konungstroga element i Västergötland. I varje fall kom underrättelsen om den kungliga eskaderns uppträdande stor oro åstad hos hertig Karls förtrogna — hertigen hade ju ännu icke återvänt från Finlandståget. Axel Leijonhufvud, Västgötaadelns främste man, och Anders Lennartsson, ståthållare på Älvsborg, vidtogo var för sig åtgärder för att dels lugna befolkningen i landsändan, dels göra en kupp mot den kungliga eskadern. Därmed hade i själva verket Johan Gyllenstierna försuttit tillfället. På en överraskning var icke mera att tänka. Provianteringssvårigheter stötte till, och efter en kort tids väntan fortsatte han in på norskt vatten, till Marstrand.

På senhösten 1599 kom den kungliga eskadern åter till Öresund, och då man ville veta, att en svensk flottavdelning patrullerade på reträttvägen till Danzig, lät Gyllenstierna lägga upp flottan i Köpenhamn och avskeda en stor del av besättningarna. Till Köpenhamn kom också »Jonas» med vad den hade lyckats bärga från »Svarta Örn».

Till följd av ekonomiska svårigheter nödgades den svenske amiralen i Köpenhamn pantsätta en del av skeppsartilleriet, och då Sigismund icke skickade tillräcklig undsättning för att lösa panten, sålde Gyllenstierna till den danske konungen dels det minsta av fartygen, den nämnda pinkan »Jonas», dels de skeppskanoner, som bärgats och införts till Varberg — av dem flere, enligt vad hertig Karl sedermera gjorde gällande, med det svenska trekronorsvapnet eller med vasen.

Så kunde Johan Gyllenstierna på våren 1600 äntligen fortsätta sin färd. Men nu voro hans fartyg bristfälligt bemannade och trimmade. Han kom icke längre än till Lybeck, och där blev hela eskadern på hertig Karls yrkande belagd med kvarstad. Då denna kvarstad efter segslitna förhandlingar mellan Sigismund och det lybska rådet under loppet av år 1602 äntligen hävdes, först beträffande artilleriet, senare beträffande fartygen, lät Sigismund försälja resterna av den stolta eskader, som på senhösten 1599 lämnat Weichselmynningen på en så vittutseende färd.¹

* * *

Denna episod i den svensk-polska konfliktens långa historia kunde tryckas föga ägnad till ämne för ett vetenskapligt meningsutbyte mel-

¹ Källmaterialet till flottexpeditionens historia anföres i S. U. P a l m e, Sverige och Danmark 1596—1611 (1942), s. 179—181. Uppllysningar angående den lybska episoden äro främst att hämta i vol. Acta Suecica VII, Staatsarchiv der Freien und Hansestadt Lübeck.

lan polska och tyska historiker. Motsatsen har emellertid visat sig vara fallet.

Det efter världskriget 1914—1918 återuppståndna polska rikets gränser voro till nästan alla delar föremål för meningsmotsättningar men aldrig mera än då det gällde korridoren genom det forna tyska Västpreussen. Tvenne voro de grunder, som övertygat fredsstiftarna om att denna lösning av frågan om Polens tillträde till havet var den riktiga. Dels hade större delen av detta område en gång legat under Polens krona, dels var bosättningen där till övervägande delen slavisk.

Den första av dessa grunder kunde icke från tysk sida bestridas. Beträffande den andra utspann sig emellertid en livlig vetenskaplig debatt, där tyska forskare gjorde gällande, att gränsen icke endast dragits oförmånligt med tanke på de aktuella etnografiska och nationella förhållandena — också en historisk orätt vore begången, ty den tyska bosättningen i dessa nejder voro äldre än den polska och den nu polsktalande befolkningen till ej ringa del av tysk börd om än denationaliserad under den forna polska republikens tid.

Det vetenskapliga meningsutbytet stannade emellertid icke vid detta odlingshistoriska stridsspörsmål. Också själva förutsättningen för denna gränsdragning sattes under debatt genom att frågan ställdes, om Polen verkligen hade berättigade anspråk på tillgång till havet.

Från tysk sida hade man redan tidigt gjort gällande, att Polen var och alltid varit en inlandsstat, som icke hade behov av en egen kust. Från polsk sida lade man desto större vikt vid att icke låta detta stå oemotsagt, som den trafik på Weichseln, vilken var arrangemangets näringspolitiska motivering, till en början var obetydlig nog. Men samtidigt som denna trafik på allt sätt befordrades och fick ett kraftigt uppsving med de nya transporterna av polska kol till de nordiska länderna, den nya polska handelsflottan växte och en polsk örlogsmarin kom till, ägnade polska historiker allt livligare intresse åt Östersjöproblemen. En härd för denna forskning blev det polska *Baltiska institutet*, som 1925 grundades i Thorn och sedermera flyttades till den nygrundade hamnstaden Gdynia. Dess organ blev dels den polska *Jantar* — ordet betyder *bärnsten* och har en udd mot Tysklands herravälde över den bärnstensrika kusten mellan Danzig och Memel — dels den på engelska tryckta halvt politiska, halvt vetenskapliga tidskriften *Baltic countries*, senare kallad *Baltic and Scandinavian countries*.

Visst hade polsk historieforskning redan tidigare ställt sig frågan, vad

vägarna över havet betytt för det gamla polska riket. Särskilt hade problemet dryftats av den senare Lembergprofessorn *A d a m S z e l a g o w s k i* i ett översiktligt och i detaljerna alldeles otillfredsställande arbete från 1904, »Walka o Baltyk» (tysk upplaga 1916, *Der Kampf um die Ostsee 1544—1621*). Nu togs det på nytt upp 1928 i ett större sammanhang, av Krakauprofessorn *W a c l a w S o b i e s k i* i ett också det översiktligt men samtidigt detaljrikt arbete, »Walka o Pomorze» (tysk upplaga 1933, *Der Kampf um die Ostsee von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart*).

Redan nu var det fyra historiska perioder, som särskilt framhävdes såsom de, då Polen utövat inflytande i Östersjöbäckenet såsom flottmakt, nämligen dels slutet av 1000-talet, dels början av 1200-talet, dels tiden närmast efter 1466, dels åter den livländska perioden 1561—1629. Av naturliga skäl ägnades den senare perioden särskilt intresse — det var den, som redan Szelagowski hade behandlat, och det gäller en tid, om vilken källorna något mera utförligt berätta.

Två år senare publicerade arkivarien vid det berömda Kórnikbiblioteket i Posen — ett av Polens största privatarkiv — *S t a n i s l a w B o d n i a k*, en specialundersökning av den polska flottans uppväxt under det svensk-polska kriget mellan Sigismund och Karl IX »Zawiazek floty i obrona wybrzeza w wojnie Zygmunta III z Karolem IX» (tryckt i *Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej* 1930), och han uppehöll sig då tämligen utförligt vid den polska expeditionen mot Älvsborg 1599.

Vad som närmast framkallade det vetenskapliga meningsutbytet över gränsen var att en polsk politiker, handelsministern *E u g è n e K w i a t k o w s k i* vid en folkfest i Gdynia i juli 1932, kallad Havets fest, högtidligen proklamerade polska anspråk på Östersjökusten från Oder till Memel med hänvisning till det gamla polska rikets maktställning på havet.

Jag skall här icke utreda, om detta var mera än ett retoriskt blomster. Att man i Tyskland tog honom på allvar, är säkert. Den framstående handels- och sjöfartshistorikern, Berlinprofessorn *W a l t h e r V o g e l*, fick i uppdrag att visa Kwiatkowski till rätta och gjorde det med stor talang i den lilla avhandlingen »Polen als Seemacht und Seehandelsstaat in der Geschichte» (i verket *Deutschland und Polen*, 1933, engelsk upplaga, *Germany and Poland*, 1934). Vogel karakteriserade Sigismund Augusts polska flotta som en kaparflotta, bestående av tyska fartyg, och erinrade om denne konungs misslyckade försök att tvinga Danzig till

underkastelse. När alla polska konungar efter 1572 avkrävdes löftet att bygga en polsk flotta, gällde det, menade Vogel, en överskattning av havets betydelse för det polska riket. Också Sigismund III:s flotta hade varit helt tysk, gjorde han till sist gällande, ehuru delvis förd av skotskt befäl. Den hade heller aldrig varit stor. Först 1626 hade den varit färdig och bestod då av endast sju fartyg. Om 1599 års flottexpedition nämnde Vogel däremot intet.

Om den fick han emellertid besked genom en besk anmälan av Bodniaks hand i *Baltic countries* (I: 2, 1935). Bodniak kunde nämligen icke blott dra fram en berättelse från Danzig, där det hette, att polska varit kommandospråk ombord på åtminstone en av Sigismund Augusts kapare. Han redogjorde också för Sigismunds flottrustningar efter flykten från Sverige 1598, och särskilt dröjde han vid tillrustningarna för 1599 års sjöexpedition. Han uppgav antalet fartyg i denna till åtta stora skepp utom flaggskeppet, som han kallar »Latarnia» — det skulle alltså ha hetat »Laterne» eller »Lampe», bägge vanliga fartygsnamn vid denna tid. Om expeditionens öden berättade han endast, att den i oktober 1599 avpatrullerade Öresund.

Också andra polska historiker skyndade sig att göra invändningar mot Vogels framställning, så under mycket erkännande av huvuddragen i Vogels bevisföring historieprofessorn i Wilna *Konrad Górski* (i tidskriften *Straznik Zachodnia XII*), och i skarpare ordalag docenten i nyare historia med särskild hänsyn till Polens västra provinser *Andrzej Wojtkowski* vid Posenuniversitetet (i *Kurjer Poznanski*, en i Posen utkommande daglig tidning).

Dessa insagor kunde naturligtvis icke hindra, att Vogels framställning blev grundläggande för den fortsatta polemiken i de tyska vetenskapliga tidskrifterna. Polemiken avstannade visserligen under åren 1935—1936, helt säkert en följd av 1934 års tysk-polska fördrag, men från 1937 tog den åter fart, samtidigt som det tyska intresset för Östersjöfrågorna fick ett nytt organ i tidskriften *Jomsburg*. I dennas första häfte publicerade Vogel en längre, ytterst intressant litteraturoversikt, »Zur Frage der Ostseeherrschaft», där han dock främst nagelför en del tyska inlägg, däribland geopolitikern *Karl Haushofer*s helt ohistoriska betraktelse »Der Raum der Ostsee». Frågan om de polska Vasakonungarnas flottplaner berörde han endast i förbigående under inskräpande av att det endast gällt ett fåtal kapare. Direkt riktad mot den polska uppfattningen var däremot *Albert Brackmann*s, den kände Berlinarkivariens,

Lybeck 18 koppar- och 6 järnpjäser. Man vet ur andra källor, att »Svarta Örn» haft 40 pjäser. Av allt att döma ha således de större fartygen, »Svarta Örn», »Admiral», »Fortuna», »Nachtigal» och »Meerweib», haft en för tidens förhållanden aktningssvård bestyckning. Som en jämförelse kan nämnas, att det danska amiralsskepp, som löpte av stapeln vid Kristian IV:s kröning, förde 60 pjäser, och att de fem där- efter största av de danska örlogsskeppen då förde vartdera omkring 40 pjäser. Det är alltså under inga förhållanden skäl att tala om Johan Gyl- lenstiernas örlogsmän som kapare.

Emellertid är ju icke endast pjäsernas antal av betydelse. Också pjä- sernas närmare data äro i det bevarade inventeringsdokumentet tämligen noggrant angivna, dels pjäsernas slag enligt gängse beteckningar, dels deras längd i fot, dels åter både pjäsernas vikt i skeppund, lispund och markpund och projektilvikten i pund i de fall, då uppgifter därom funnits ingjutna eller ingraverade på eldrören. En sammanställning av dessa uppgifter ger följande resultat.

Av grövre pjäser funnos endast tvenne, bägge av projektilvikten att döma kartoger, den ena $\frac{3}{4}$ och den andra $\frac{1}{2}$ kartog. Det medelsvåra artilleriet, slangorna, dominerade, som regel var på tidens örlogsskepp, men det var inom klassen framför allt de lägre projektilvikterna, som övervägde. Sålunda funnos 30 halvslangor av gjutjärn och 24 halvslangor av koppar, vartill kommo 22 medelsvåra pjäser av gjutjärn, av propektil- vikterna att döma huvudsakligen halvslangor eller av med halvslangan nära besläktade pjästyper, samt 2 medelsvåra kopparkanoner, också de av projektilvikten att döma halvslangor. Till det medelsvåra artilleriet får man också räkna tre fältslangor av koppar, troligen $\frac{3}{4}$ -slangor — för två av dem är nämligen projektilvikten angiven till tio och åtta pund — samt ännu en kopparslanga av ungefär samma storlek. Av kvarters- slangorna voro 22 av koppar och 5 av gjutjärn. Därtill kommo 5 korta kvartsstycken eller kvartersslangor, som skilde sig från övriga kvarters- slangor genom kortare eldrör.

Av lätta pjäser funnos 23 falkonetter av koppar och en av gjutjärn samt 9 falkoner av koppar och 2 av gjutjärn. Därtill kom en hagelstycke av koppar. Till slut fanns ett icke obetydligt antal närförsvarspjäser, porthundar, eller, som de oftast kallas i svenska källor, stormhakar — alltså pjäser, som laddades med skrå. Av dessa voro 26 av gjutjärn och 2 av koppar. Av gjutjärnsstormhakarna saknade över hälften lösa kam- mare.

Lybeck 18 koppar- och 6 järnpjäser. Man vet ur andra källor, att »Svarta Örn» haft 40 pjäser. Av allt att döma ha således de större fartygen, »Svarta Örn», »Admiral», »Fortuna», »Nachtigal» och »Meerweib», haft en för tidens förhållanden aktningssvärd bestyckning. Som en jämförelse kan nämnas, att det danska amiralsskepp, som löpte av stapeln vid Kristian IV:s kröning, förde 60 pjäser, och att de fem därefter största av de danska örlogsskeppen då förde vartdera omkring 40 pjäser. Det är alltså under inga förhållanden skäl att tala om Johan Gyllenstiernas örlogsmän som kapare.

Emellertid är ju icke endast pjäsernas antal av betydelse. Också pjäsernas närmare data äro i det bevarade inventeringsdokumentet tämligen noggrant angivna, dels pjäsernas slag enligt gängse beteckningar, dels deras längd i fot, dels åter både pjäsernas vikt i skeppund, lispund och markpund och projektilvikten i pund i de fall, då uppgifter därom funnits ingjutna eller ingraverade på eldrören. En sammanställning av dessa uppgifter ger följande resultat.

Av grövre pjäser funnos endast tvenne, bägge av projektilvikten att döma kartoger, den ena $\frac{3}{4}$ och den andra $\frac{1}{2}$ kartog. Det medelsvåra artilleriet, slangorna, dominerade, som regel var på tidens örlogsskepp, men det var inom klassen framför allt de lägre projektilvikterna, som övervägde. Sålunda funnos 30 halvslangor av gjutjärn och 24 halvslangor av koppar, vartill kommo 22 medelsvåra pjäser av gjutjärn, av projektilvikterna att döma huvudsakligen halvslangor eller av med halvslangan nära besläktade pjästyper, samt 2 medelsvåra kopparkanoner, också de av projektilvikten att döma halvslangor. Till det medelsvåra artilleriet får man också räkna tre fältslangor av koppar, troligen $\frac{3}{4}$ -slangor — för två av dem är nämligen projektilvikten angiven till tio och åtta pund — samt ännu en kopparslanga av ungefär samma storlek. Av kvartersslangorna voro 22 av koppar och 5 av gjutjärn. Därtill kommo 5 korta kvartsstycken eller kvartersslangor, som skilde sig från övriga kvartersslangor genom kortare eldrör.

Av lätta pjäser funnos 23 falkonetter av koppar och en av gjutjärn samt 9 falkoner av koppar och 2 av gjutjärn. Därtill kom en hagelstycke av koppar. Till slut fanns ett icke obetydligt antal närförsvarspjäser, porthundar, eller, som de oftast kallas i svenska källor, stormhakar — alltså pjäser, som laddades med skrå. Av dessa voro 26 av gjutjärn och 2 av koppar. Av gjutjärnsstormhakarna saknade över hälften lösa kammare.

På det hela taget var bestyckningen överraskande modern. Några smidda järnstycken funnos sålunda icke alls. Till hälften bestod bestyckningen av gjutjärnskanoner, en pjästyp, som kommit i allmänt bruk i Norden först under senare hälften av 1500-talet. Kopparkanonernas ålder kan man däremot icke bedöma — sådana hade ju gjutits redan under medeltiden — men också här finns det anledning att ur proportionerna mellan eldrörets längd och projektilvikten, i de fall då bägge äro kända, utläsa, att i varje fall ett stort antal varit förhållandevis moderna. Det är i detta sammanhang skäl att erinra om att fartygsartilleriet vid denna tid sällan var specialkonstruerat och ofta var starkt föråldrat. Så visa ju fynden från »Riksnickeln», att mycket gamla pjäser tjänstgjorde vid sidan av tämligen moderna.

Ett överslag, som ju alltid måste vara osäkert, ger besked om att den sammanlagda projektilvikten, oberäknat »Svarta Örn» pjäser, var drygt 500 pund. Därtill kom vid närstrid skrotverkan från stormhakarna.

För att få en uppfattning om betydelsen av Sigismunds flottrustningar är det skäl att jämföra Johan Gyllenstiernas eskader med andra samtida flottor i Östersjön — däremot är det icke skäl att jämföra Östersjöförhållandena med de bättre kända västeuropeiska, med den stora armadans 178 fartyg eller med engelska och nederländska kaparflottor.

Vid sekelskiftet 1600 hade Lybeck, som en gång behärskat Östersjön, icke längre någon ständigt rustad flotta. Då staden behövde skydda sig mot hertig Karls kapare, utrustades en liten eskader på högst fyra vaktfartyg med tämligen klen bestyckning. Lika obetydliga voro de flottstyrkor, som kunde uppställas av de nordtyska furstarna i Mecklenburg och Pommern. Betydligt överlägsna voro däremot de svenska och danska flottorna. Så räknade den svenska flottan vid slutet av Karl IX:s regering mer än dubbla styrkan av den gyllenstiernska eskadern av 1599, nämligen en Östersjöeskader om 18 större fartyg, förd av Johan Gyllenstiernas broder, den förste riksamiralen Jöran Gyllenstierna, och en Göteborgseskader om minst tre fartyg. Samtidigt räknade Mogens Ulfeldts danska Östersjöflotta 34 fartyg, av vilka flere voro av betydande storlek.

Om besättningarna på den kungliga eskadern är icke heller mycket känt. Amiralen var en svensk ädling, son till riksdrotsen Nils Gyllenstierna. Av hans underbefälhavare är en redan nämnd, Per Mickelsson Hammarskiöld, som givit en av de viktigaste berättelserna om expeditionen. Vad denne närmast haft för befäl, framgår dock icke av hans

skildring. En annan underbefälhavare torde man böra söka i den kapten Jacob Kopke, som nämnes i Johan Nörings instrument. Per Mickelsson uppräknar ytterligare några. På »Svarta Örn» fördes befälet av kaptenerna Jon Brynielsson och Hinrich Läns och skeppare — navigeringsofficer, om man så vill — var Peter Styver. På ett av de andra fartygen hette kaptenerna Hinrich von Sallen och Arved Jöransson, på ett tredje Jon Lackey och William Keit — en annan källa vet berätta, att dessa bägge lämnades kvar vid det strandade amiralsskeppet. Kaptenen på »Nachtigal» — av Per Mickelsson kallad »Nechtergalen» — hette Heinrich Kop och fänriken över båtsmännen Jören Huit. Vidare nämner samme sagesman särskilt »3 skåtsche capitener, som medh theres nylige påfundne konst, them the kalle petarder, schulle medh gewalt få vp slåtportenn».

Per Mickelssons berättelse är avgiven inför Stockholms rådstufvurätt, och man vill gärna tro, att hans domare frågat honom, om det varit polska trupper med på färden. Därom förmåler emellertid protokollet intet.

Ett liknande vittnesbörd ger författaren till den berömda pamfletten *Hertigh Carls Slaktarebenck*: »Crone Pålens Ständer bekymbre sig lithet om Sweriges Befestninger, ehuar de liggendes äre: mycket mindre om den Befestning som ligger wid Westerhaffwet. Så är dett och allom wetterligit, at de Pålске Rijks Ständer aldrig wiste der aff, huart att Hans Kon: Mtt. på den tidh förskickede sine Skepp: och inge Pålacker wore der med i föllie: utan Admiralen war en Swensk Fryherre, her Jahan Gyldenstiern &c. Krigs Folket wore tyske, och Skottske.» Det gäller dock här en politisk stridsskrift av i och för sig ringa trovärdighet.

Oberoende av den sista uppgiftens värde — de få namn, som finnas i källorna, ge redan bilden av en brokigt sammansatt besättning av svenskar, tyskar, skottar och kanske danskar. Slutsatsen måste bli, att eskadern bemannats av sjöfolk från de flesta av de nationer, som seglade i Östersjön.

När Johan Nöring talar om den kunglige polske amiralen, är det en tribut åt samtidens uppfattning, att Polen var det förnämsta av Sigismunds tvenne riken. Beteckningen är eljes missvisande. Johan Gyllenstierna förde helt säkert ett svenskt, icke ett polskt flottbefäl, låt vara att hans eskader med all sannolikhet bestod av tyska eller kanske svenska och skotska kofferdister, som i polsk hamn utrustats till örlogsskepp. Såvitt källornas vittnesbörd skall gälla, är 1599 års flottexpedi-

tion mot Älsvborg alltså föga ägnad att tjäna som polskt argument i det vetenskapliga meningsutbytet om Polens forna maktställning på Östersjön.¹

Sven Ulric Palme.

Bilaga.

Kejsrerlige notarien Johan Nörings inventeringsinstrument över Johan Gyllenstiernas flotteskader, dat. 8 juli 1600.

Avskrift i volym 29, Gottorfer Archiv, Preussisches Staatsarchiv, Kiel, tillsänd hertig Johan Adolf av Holstein Gottorp av rådet i Lybeck med anledning av hertigens utlovade medling mellan staden Lybeck och hertig Karl av Sverige. Originalet, varav ett exemplar torde ha tillställts Sigismund genom dennes ombud Kristian Folderich och ett exemplar stannat i Lybeck, saknas bland handlingarna rörande den svensk-lybska konflikten i volym Acta Suecica VII, Staatsarchiv der Freien und Hansestadt Lübeck.

Anno 1600 dingstags, welcher war der achte monats tag julij, vff der Ehrnuesten Erbarn vnd Wolweijssen Herrn Thomass von Wickededen vnnnd Henningh Parchenn alss von Einem Ehrneusten Hoch- vnd Wolweijssen Rath der Kay. freier Reichs Stadt Lübeggh verordneten commissarien vorgehende gebührliche requisition vnd erfordernds

jch zuendt bemelter Kay. Notarius sampt Wohl gemelts Rahts vntenbenenten Archeylemeister vnd vogt zu Trauemundt vff denn Koniglichen Polichen orlachs schieffen, so ahn zahl sieben, vnd zue Trauemunde vffgelegt, erschienen vnd die schiffe nebenst desselben munition vnd geschutz jnuentiret vnd vffgeschrieben wie vnterschiedtlichen folget:

Erstlichen ist vf dem ersten schiffe, die Ammerall genant, so ahn takel, towen, ankern vnd allen andern dingen, so zu einem orlach schiffe gehöret vnd gleich die designation, so der capitein Jacob Kopken deruber zugestellet, aussweiset, wol zugerustet vnd versehen, ahn grossen metanen vnd eisern stucken befunden wie folget:

AMMERALL
19. metanen
vnd 18. eisse-
nen zusammen
37. stücke.

Ein metanen gross stücke, so Basilicus genant wirt, ist $13\frac{1}{2}$ schoe langk vnd schiesset ein kugelen von 15. pfunden schwer.

Darnegst 2. eisern gegossen stücke, daruon ein jgliches schwer ahn gewicht 700. $\mathscr{W}$ vnd schiesset ein jgliches ein kugelen von 5. pfundt eisern.

Jtem ferner 2. eisern gegossen gotelinge oder halb schlangen, wicht ein jgliches 1500. $\mathscr{W}$, die lenge ist $7\frac{1}{2}$ schoe.

Jtem noch 2. eisern gegossen gotelinge, ein jedes stücke hat ahn gewicht 2200. $\mathscr{W}$ vnd seint 9. schoe langh.

¹ Vid återgivandet av polska namn och titlar ha de diakritiska tecknen av tryckeri-tekniska skäl endast kunnat ofullständigt angivas. I överensstämmelse med gängse bruk ha s. k. metallkanoner här kallats kopparkanoner.

Jtem noch 2. eisern gegossen gotelinge, ein jedes stücke lang $7\frac{1}{2}$ schoe vnd ein jgliches schwer 2000. $\mathcal{W}$.

Jtem 2. koppern schlangen, lang ein jgliches $11\frac{1}{2}$ schoe et sine numeris.

Jtem noch 2. eisern gegossen gotelinge, die ein von zwei vnd zwanzig hundert pfunden vnd 9. schoe langh vnd die ander von 1800. $\mathcal{W}$ vnd $8\frac{1}{2}$ schoe langh.

Jtem ein jssern stücke, wicht 1400. $\mathcal{W}$, ist die lenge $6\frac{1}{2}$ schoe.

Jtem noch ein eisern stücke, schwer ahn gewicht 1300. $\mathcal{W}$, lenge $6\frac{1}{2}$ schoe.

Jtem noch ein eisern gegossen stücke, ist schwer 2000. $\mathcal{W}$ vnd 7. schoe lang.

Jtem noch ein eisern stücke von gewicht 1900. $\mathcal{W}$ vnd ist 7. schoe langh.

Jtem 2. metanen schlangen, ein jgliche $12\frac{1}{2}$ schoe lang vnd schiesset ein jglich 3. $\mathcal{W}$ eisern.

Jtem noch 2. metanen halb schlangen, schiesset ein jeder stücke 5. $\mathcal{W}$ eisern vnd ist ein jedes lang 10. schoe.

Jtem noch 2. metanen stücke, das eine lang $9\frac{1}{2}$ schoe vnd das ander 9. schoe.

Jtem noch 2. metanen quartier schlangen, lang ein jglich $8\frac{1}{2}$ schoe.

Jtem 4. eisern pothunde mit kamern.

Jtem 2. metanen pothunde, lang ein jglicher 5. schoe.

Jtem 2. metanen falckenetelen, ein jglich lang 9. schoe.

Jtem 2. metanen falckunen vff mükén, ein jglich lang 5. schoe.

Das also der stücke, so vff der ammerall ahn metanen vnd eisern, klein vnd gross befunden, seint ahn zahl 37., datunter 19. metanen vnd 18. eisern stücke.

FORTUNA
13. metanen
vnd 15. eisern,
zusammen 28.
stücke.

Darnegst seint vff dem andern schiffe, Fortuna genant, so gleicher gestalt ahn takel, towen, ankern vnd andern dingen, so zu einem guten orlach schieffe nötig, wol zugerustet vnd gleich des vorgedachten capiteins designation ausweist an metanen vnd eisern stücken befunden wie folget:

Erstlichen 2. metanen quartiers schlangen, wicht die eine 2. schiff $\mathcal{W}$, 7. lis $\mathcal{W}$, 13. marck $\mathcal{W}$ vnd 8. schoe lang, die ander aber wicht 3. schiff $\mathcal{W}$, 5. lis $\mathcal{W}$ vnd 9. schoe lang.

Jtem 2. metanen halb schlangen, ein jglich lang 9. schoe, vnd ist die eine ahn gewicht schwer 4. schiff $\mathcal{W}$, 11. lis $\mathcal{W}$, 6. marck $\mathcal{W}$ vnd die ander 4. schiff $\mathcal{W}$, 6. lis $\mathcal{W}$, 5. marck $\mathcal{W}$.

Jtem ein metanen falckenetelen, lang 7. schoe, wicht 1. schiff $\mathcal{W}$, 16. lis $\mathcal{W}$, 5. marck $\mathcal{W}$.

Jtem noch ein metanen falckenetelen, auch 7. schoe lang, schwer ahn gewicht 1. schiff $\mathcal{W}$, 14. lis $\mathcal{W}$, 4 marck $\mathcal{W}$.

Jtem noch ein metanen falckenetelen, lang $6\frac{1}{2}$ schoe, wicht ein schiff $\mathcal{W}$, 9. lis $\mathcal{W}$, 10. m $\mathcal{W}$.

Jtem 2. metanen quarties schlangen, ein jedes langh 5. schoe, vnd ahn gewicht die eine schwer ein schiff $\mathcal{W}$, 19. lis $\mathcal{W}$, 15. marck $\mathcal{W}$, die ander aber schwer 2. schif $\mathcal{W}$, 1. lis $\mathcal{W}$, 15. m $\mathcal{W}$.

Jtem ein metanen hagelstücke, $5\frac{1}{2}$ schoe langh, ist ahn gewicht 1. schiff $\mathcal{W}$, 5. lis $\mathcal{W}$, 15. marck $\mathcal{W}$.

Jtem noch ein metanen falckenetelen, 7. schoe langh, wicht 1. schiff $\mathcal{W}$, 11. lis $\mathcal{W}$, 2. m $\mathcal{W}$.

Jtem ein metanen quartiers schlange, sine numero, langh 7. schoe minus ein halb quartier.

Jtem noch ein metanen falckenetelen, lang 7. schoe, vnd ist ahn gewicht ein schiff $\mathcal{H}$, 12. lis $\mathcal{H}$, 2. m $\mathcal{H}$.

Jtem 2. eisern gegossen schlangen, wicht die eine 1938. $\mathcal{H}$, die ander 1830. $\mathcal{H}$ vnd ein jgliches lang 8. schoe.

Jtem noch 2. eisern gegossen halbe schlangen, alle zwey lang 8. schoe vnd wicht die eine 1510. $\mathcal{H}$ vnd die andere 1800. $\mathcal{H}$.

Jtem noch 2. eisern gegossen halb schlangen, ein jglich stücke lang $7\frac{1}{2}$ schoe vnd die eine sine numero, die ander aber ist ahn gewicht 1520. $\mathcal{H}$.

Jtem noch 2. eisern gegossen halb schlangen, wicht jedes stücke 1730. $\mathcal{H}$ vnd alle zwei langh 8. schoe.

Jtem 2. eisern falckunen.

Jtem 3. eisern gegossen pothunde mit kamern.

Seint also der stücke in alles ahn metanen vnd eisern, so vff vorgedachtem schieffe befunden, 28., darunter 13. metanen vnd 15. eisern.

Ferner seint vff dem dritten schieffe, die Nachtigall genant, so zum orlach schieffe den vorigen nicht vngleich ahn allen dingen ausmuntiret gewesen, ahn metanen vnd eisern geschutze befunden wie folget.

NACHTIGAL
8. metanen
vnd 20. eisern,
zusammen 28.
stücke.

Erstlichen 4. metanen halb schlangen, alle vier 10. schoe langh.

Jtem noch 2. metanen halb schlangen, ein jglich 9. schoe lang vnd wicht die eine 4. schiff $\mathcal{H}$ vnd die andere 4. schiff $\mathcal{H}$, 2. lis $\mathcal{H}$, 6. marck $\mathcal{H}$.

Jtem 2. metanen falckunen mit mükem.

Jtem 2. eisern gegossen halb schlangen, ein jeder 7. schoe lang, ist die eine ahn gewicht schwer 2100. $\mathcal{H}$, die ander aber 1030. $\mathcal{H}$.

Jtem noch 2. eisern gegossen halb schlangen, ist die eine $7\frac{1}{2}$ schoe vnd die andere 7. schoe langh minus ein quartier, jst die eine schwer 1465. $\mathcal{H}$ vnd die ander 1510. $\mathcal{H}$.

Jtem noch 2. eisern gegossen schlangen, allebeide langh 8. schoe, wicht die eine 1620. $\mathcal{H}$, die ander aber 1510. $\mathcal{H}$.

Jtem noch 4. eisern gegossen schlangen, ein jglich lang $7\frac{1}{2}$ schoe, vnd seint die 2. ein jglich schwer ahn gewicht 1800. vnd die andern 2. ein jglich schwer 1900. $\mathcal{H}$.

Jtem 10. eisern gegossen pothunde ohne kamern.

Seint also auf diesem schiffe befunden ahn metanen vnd eisern, gross vnd kleinen geschutze 28. stücke, darunter 8. metanen vnd 20. eisern.

Zum vierten seint auff dem schieffe, das Merweib genant, so zum orlach schieffe den vorgedachten dreien schieffen ahn takel, towen vnd andern kriegsrustungen, als Jacob Kopkens designation solches ausweiset, gleich ausgerustet, ahn metanen vnd eisern stucken befunden wie hernach folgett:

MERWEIB
23. metanen
vnd 10. eisern,
zusammen 33.
stücke.

Erstlichen ein metanen veldt schlange, so ahn der lenge 10. schoe vnd ahn gewicht 7. schiff $\mathcal{H}$.

Jtem ein halb metanen schlang, ahn der leng $9\frac{1}{2}$ schoe vnd ahn der gewicht 5. schiff $\mathcal{H}$, 4. lis $\mathcal{H}$, 10. m $\mathcal{H}$.

Jtem 3. metanen falckunen.

Item ein metanen veldtschlang, so ahn der leng 15. schoe hat, schiesset 10. pfundt eisern, die gewicht vngefehr, dieweil es sine numero ist, von 20. schiff-pfundt.

Item noch ein metanen stucke, die Munch genandt, schisset vngefehr 25. $\mathcal{W}$ eisern vnd ist die leng 10. schoe, wicht beinahe, dieweil es auch sine numero ist, 24. schiff $\mathcal{W}$.

Item noch ein metanen veldtschlang, schiesset 8. $\mathcal{W}$ eisern, ist ahn der leng 11. schoe vnd ahn der gewicht 10. schiff $\mathcal{W}$, 11. lis $\mathcal{W}$, 9. marck $\mathcal{W}$.

Item ein metanen fackenetelen, ist 7. schoe lang vnd wicht ein schiff $\mathcal{W}$, 19. lis $\mathcal{W}$, 19. marck $\mathcal{W}$.

Item noch 2. metanen falckenetelen, ein jglich lang 7. schoe vnd schiesset ein jeder 1. pfundt eisern, et sine numeris.

Item 2. metanen quartiers schlangen, ein jglich lang $7\frac{1}{2}$ schoe, et sunt sine numeris.

Item noch ein metanen falckenetelen, ist 6. schoe langh.

Item noch 2. metanen halb schlangen, seint ein jglich lang 9. schoe vnd wicht die eine 5. schiff $\mathcal{W}$, 2. lis $\mathcal{W}$, 4. ma $\mathcal{W}$ vnd die ander 4. schiff $\mathcal{W}$, 1. lis $\mathcal{W}$, 8. m $\mathcal{W}$.

Item ein metanen quartiers schlangen, sine numero, vnd ahn der leng 8. schoe.

Item noch ein halb metanen schlange, wicht 4. schiff $\mathcal{W}$, 15. marck $\mathcal{W}$.

Item noch 4. metanen falckenetelen, lang die eine $7\frac{1}{2}$ vnd seint die andern 3. ein jglich 7. schoe.

Item 2. eisern gegossen schlangen, seint lang alle beide 7. schoe vnd wicht die eine 1530. pfundt, die ander aber 1330. $\mathcal{W}$.

Item 4. eisern pothunde ohne kamern.

Item 3. eisern gegossen halb schlangen, seint alle 3. lang $7\frac{1}{2}$ schoe vnd wicht ein jglich 1500 $\mathcal{W}$.

Item noch ein eisern gegossen halb schlange, ist $7\frac{1}{2}$ schoe lang vnd ist ahn gewicht 1800. $\mathcal{W}$.

Seint also der stucke, so auf jtzgedachtem schiffe, dem Mehrweib, ahn metanen vnd eisern, klein vnd gross befunden in alles 33., darunter 23. metanen vnd 10. eisen.

ROTELOWE
6. metanen
vnd 14. eisern,
zusammen 20.
stucke.

Zum funfftten seint auf dem orlach schieffe, die Rotelowe genant, welcher ahn aller restschaff, so zu einem siegelfertigen orlach schieffe ahn takel, townen, muscetten vnd andern rustungen, gleich des vorgemelten capiteins designation ausweist, nachfolgendes gross geschutze befunden.

Erstlichen 2. metanen halbe schlangen, ein jeder langh $9\frac{1}{2}$ schoe vnd wicht die eine 4. schiff $\mathcal{W}$, 7. lis $\mathcal{W}$, 7. marck $\mathcal{W}$, die ander aber wicht 4. schiff $\mathcal{W}$, 2. lis $\mathcal{W}$, 12. m $\mathcal{W}$.

Item 2. metanen falckenetelen, die eine 7. vnd die ander $7\frac{1}{2}$ schoe langh vnd wicht die eine ein schiff $\mathcal{W}$, 14. lis $\mathcal{W}$, 10. m $\mathcal{W}$, die ander sine numero.

Item 2. metanen falckunen, seint lang 7. schoe et sine numeris.

Item 2. eisern gegossen halbe schlangen, ein jglich lang $8\frac{1}{2}$ schoe vnd ist die eine ahn gewicht schwer 1930. $\mathcal{W}$, die ander aber 1920. $\mathcal{W}$.

Item noch 2. eisern gegossen schlangen, ein jeder lang 7. schoe vnd wicht ein jgliche 1500. $\mathcal{W}$.

Item 2. eisern gegossen halb schlangen, ein jglich lang 7. schoe vnd wicht die eine 1400. $\mathcal{H}$, die ander aber 1410. $\mathcal{H}$.

Item 6. eisern pothunde mit kamern.

Das also in alles ahn kleinen vnd grossen metanen vnd eisern geschutze vf vorgedachtem schieffe befunden 20. stucke, darunter 6. metanen vnd 14. eisern.

Zum sechsten seint auf dem schieffe, Jonas genant, so gleicher gestalt den vorgedachten zum orlach schiffe mit aller kriegsmunition vnd stattschafft zugerustet, nachfolgendes grosses geschutze befunden:

JONAS
6. metanen
vnd 4. eisern,
zusammen 10.
stucke.

Erstlichen 2. metanen quartiers schlangen, seint alle beide langh 8 $\frac{1}{2}$ schoe vnd wicht die eine 3. schiff $\mathcal{H}$, 3. liss $\mathcal{H}$, 3. marck $\mathcal{H}$, die ander 2. schiff $\mathcal{H}$, 19. lis $\mathcal{H}$, 19. m $\mathcal{H}$.

Item noch 2. metanen quartiers schlangen, ist ein jglich lang 9. schoe, vnd ist die eine schwer 3. schiff $\mathcal{H}$, 19. lis $\mathcal{H}$, 3. m $\mathcal{H}$, die ander aber 4. schiff $\mathcal{H}$, 10. lis $\mathcal{H}$, 1. marck $\mathcal{H}$.

Item 2. metanen kurze quartiers stucke, seint alle beide langh 5. schoe vnd wicht die eine 2. schiff $\mathcal{H}$, 7. marck $\mathcal{H}$ vnd die ander 1. schiff $\mathcal{H}$, 17. lis $\mathcal{H}$, 4. m $\mathcal{H}$.

Item 2. eisern gegossen götellinge, ist ein jglich stucke langh 8. schoe vnd wicht das eine 1510. $\mathcal{H}$ vnd das ander 700 $\mathcal{H}$.

Item 2. eisern gegossen quartiers schlangen, wicht die eine 800. $\mathcal{H}$ vnd die ander 814. $\mathcal{H}$.

Seint also auf jzgemeltem schiffe in alles ahn metanen vnd eisern geschutze befunden 10. stucke, darunter 6. metanen vnd 4. eisern.

Letzlichen seint vff dem siebenden schiffe, die Engel genant, so vnter allen das kleinste, ahn metanen vnd eisern geschutze, ohne das es nach seiner art vnd proportion mit aller kriegsrestschafft, so zu einem orlach schieffe gehöret, wol zugerustet, nachfolgende stucke gefunden:

ENGEL
4. metanen
vnd 4. eisern,
zusammen 8.
stucke.

Erstlichen 2. metanen quartiers schlangen, seint alle beide lang 8 $\frac{1}{2}$ schoe vnd ist die eine schwer 3. schiff $\mathcal{H}$, 7. lis $\mathcal{H}$, 18. m $\mathcal{H}$, die ander aber 3. schiff $\mathcal{H}$, 15. lis $\mathcal{H}$.

Item noch 2. metanen kurze quartiers schlangen, ist ein jglich stucke lang 5. schoe vnd ist die eine schwer ein schiff $\mathcal{H}$, 17. lis $\mathcal{H}$, 17. m $\mathcal{H}$.

Item 2. eisern gegossen götellinge, wicht ein jeder 620. $\mathcal{H}$ vnd ist ein jglich lang 5. schoe.

Item noch 2. jsern gegossen quartiers götellinge, ist die eine langh 7. vnd die ander 6 $\frac{1}{2}$ schoe, vnd seint ahn gewicht schwer die eine 910. $\mathcal{H}$ vnd die ander 800. $\mathcal{H}$.

Seint also in alles vf jtzgemeltem Schiffe ahn metanen vnd eisern geschutze befunden 8. stucke, darunter 4. metanen vnd 4. eisern.

Vff dem lande zu Trauemunde vor de vogtey daselbst seint nachgesetzte metanen vnd eisern stucke befunden wie folget:

TRAVEMUND
7. metanen vnd
4. eisern zusam-
men 11. stucke.

Erstlichen ein metanen quartiers schlange, ist langh 10. schoe et sine numeris.

Item noch ein metanen quartiers schlange, langh 9. schoe vnd ein quartier quoque sine numero.

Jtem noch ein metanen quartiers schlange, langh 8. schoe minus ein quartier etiam sine numero.

Jtem noch ein metanen quartiers schlange, ist langh 8. schoe vnd ist schwer 2. schiff $\mathcal{W}$, 15. lis $\mathcal{W}$, 4. m $\mathcal{W}$.

Jtem noch ein metanen quartiers schlangh, ist langh $8\frac{1}{2}$ schoe et sine numero.

Jtem 2. metanen falckenetelen, ist ein jglich langh $6\frac{1}{2}$ schoe vnd wicht die eine ein schiff $\mathcal{W}$, 11. lis $\mathcal{W}$, 15. marck $\mathcal{W}$, die ander aber ein schiff $\mathcal{W}$, 15. lis $\mathcal{W}$, 12. marck $\mathcal{W}$.

Jtem 4. eisern gegossen halb schlangen, seint die zwey lang $6\frac{1}{2}$ schoe vnd die andern zwey 6. schoe vnd drey quartier vnd weren die 2. ein jglich 1300., die dritte 1310. vnd die vierte 1330. $\mathcal{W}$.

Seint also des geschutzes in alles ahn metanen vnd eisern 11. stucke, darunter 7. metanen vnd 4. eisern.

LUBECK vff
dem Sagehoffe
11. metanen
vnd 2. eisern,
zusammen 13.
stucke.

Zu Lubeck vff dem Sagehofe bey der lastreyen ist noch folgendes metanen vnd eisern geschutz, so der Konigliche Polische Amirall dahien von den schieffen ab hat bringen lassen:

Erstlichen ein metanen halb schlange, ist langh $9\frac{1}{2}$ schoe vnd schiesset 10. pfundt eisern.

Jtem ein metanen schlang, ist lang $7\frac{1}{2}$ schoe vnd schiesset 10. pfundt eisern.

Jtem noch 2. metanen halbe schlangen, ist ein jder langh $9\frac{1}{2}$ schoe vnd schiesset ein jglich 3. pfundt eisern.

Jtem noch ein metanen halbe schlange mit einem jsern bande, ist lang 7. schoe vnd ein quartier vnd schiesset 3. pfundt eisern.

Jtem ein metanen quartiers schlange, ist die lenge $8\frac{1}{2}$ schoe vnd schiesset 2. pfundt eisern.

Jtem noch ein kleine metanen quartiers schlange, ist langk $7\frac{1}{2}$ schoe vnd schiesset vngefehr 2. pfundt eisern.

Jtem 4. metanen falckenetelen, seint die 2. daruon ein jglich lang 6. schoe vnd schiesset ein jglich ein pfundt eisern, vnd ist die dritte lang $6\frac{1}{2}$ schoe vnd schiesset ein pfundt eisern vnd ein vierentheil, die 4. aber ist lang 6. schoe vnd ein quartier, schiesset ein wenig mehr als ein pfundt eisern.

Jtem ein eisern gegossen quartiers schlang, ist langh 5. schoe vnd schiesset 2. pfundt jsern.

Jtem ein jsern gegossen falckenetelen, ist die lenge $5\frac{1}{2}$ schoe vnd schiesset ein pfundt jsern.

Seint die stucke in alles, so vff dem Sagehofe zu Lubegk befunden, 13, darunter 11. metanen vnd 2. eisern.

SUMMA
alles geschutzes
188. stucke,
darunter meta-
nen 97. vnd
eisern 91.

Vnd ist nhu in einer summa alles geschutzes, so vf dem sieben vnterschiedlichen Koniglichen Polischen schiffen, jtem ahn lande zu Trauemunde vnd zu Lubegh, befunden — 188. metanen vnd jsern stucke, darunter 97. metanen vnd 91. eisern.

Vormit also das jnuentarium vber die Konigl. Polischen sieben schiffe, nebenst desselben grossen geschutzen vnd muniton, vollenzogen vnd geendet. Anlangt aber die kleinen archeley, nebenst den kugelen, puluer vnd anderen dingen, so auf

den schieffen zubefinden, daruon hat des Herrn Konigl. Polischen Amirals Capitein Jacob Kopken, dieweill derselb bey den schieffen zuuerwehren geblieben, ein rustige designation, wie er dasselbe von dem Herrn Admirall empfangen vnd hienwieder zuliefern schuldig ist.

Geschehen vnd jnunteriret jst diess in gegenwart Meister Hans Fresen vnd Herman Bonhoff.

Joh. Nöring

Följer vidimation av Nöring under datum 18 maj 1602.

Från rysshärjningarna i Stockholms skärgård 1719.

D. 14 Julii nästl. kom fienden in uti Stora Harö-fiählen utanför Diurehambn med sine Galejor och stora Slupar bittida om morgonen wid pass till 3 el. 4 hundra, seglandes alt utj liniewijs, då en Galeja sätter effter mig med många par åhrer både roendes och seglandes och mig uphinner wid Malmö ön, att iag måtte sättia i Land med min båt och icke utan största lifzfahra med mine barn måste taga skogen in och lämna altsammans fienden i händer...

Så lyder den spänningsmättade ingressen till ett »i underdånig ödmuikhet opsatt Memorial» från kaplanen på Djurö¹, och liknande vändningar möta, mer eller mindre klart utsagda i andra skrivelser om ryssarnas härjningar i Stockholms skärgård sommaren 1719. Trots akternas ämbetsmässiga karaktär förnimmer man den underton av maktlös vrede och bävande skräck, som besjälade denna landsändas olyckliga invånare, »då de till at salwera sitt lif måst flychta bort på sine båtar, utan at de haft tid eller rådruum för fiendens hastiga annalkande, at rädda det ringesta af sin ägendom».²

Alldeles oväntat kom dock ej angreppet. Trots samtidigt bedrivna fredsunderhandlingar hade nämligen tsar Peter hela våren varit sysselsatt med att samla en stor flotta, och han hade med full avsikt ej gjort någon hemlighet av sina rustningar. Oroande rykten nådde Sverige, att denna flotta var avsedd att sändas mot vårt land, och för var månad flyttades eskadern närmare de svenska vattnen. Till vårt försvar hade visserligen redan i juni månad ett tiotal fartyg efter brådskanie utrustningsarbeten i Karlskrona sänts upp till Stockholms skärgård.³ De beordrades dels som skydd för Vaxholmsinloppet, dels att rekognoscera farvattnen utanför Sandhamn och Arholma, men de sistnämnda fartygen drogos sedermera inom skärgårdsbältet. Svenskarnas underrättelseväsen synes även ha fungerat ganska bra, ty första dagarna i juli nåddes rådet

¹ RA, Stora Nordiska krigen, vol. 150 (cit. RA 150).

² Kammarkollegii arkiv, 1:a provinskontoret Vol. 113 fol. 79 (cit. K. Koll. 113).

³ H. W r a n g e l, Kriget i Östersjön 1719—1721. Sthlm 1906, sid. 66 ff.

av alarmerande rykten och varskodde i sin tur landshövdingarna att vidtaga åtgärder för ett befarat anfall. Den 6—8 juli hade nämligen en förkrossande flotta samlats vid Lemland på Åland. Den bestod av en skeppsflotta om 21 linjeskepp utom fregatter och småfartyg, men än mera hotfull syntes en galärflotta om 132 fartyg samt 100 skärbåtar, avsedda för inre farvatten och med sammanlagt 26,000 soldater.

Bortsett från försvarsanordningarna vid Vaxholm och Stäket hade emellertid föga vidtagits för att från svensk sida möta det sedan länge fruktade anfall. Örlogsflottan, som till skillnad från skärgårdsflottan synes ha varit den ryska jämbördig, hade ej i tid utrustats för att hota och oroa fienden. Kanske hade dess uppträdande rent av kunnat förmå ryssarna att helt avstå från sitt företag. Prins Fredrik av Hessen, svenska arméns generalissimus, synes ha varit av den åsikten. I ett brev av den 14 januari 1720 till drottningen säger han sig »tidigt nog anbefalt Flottan i Carlsrona att utlöpa och framkomma, i ty, der någre få Krigs Skiepp allenast warit för handen, Fienden aldrig skulle hafwa wågat sig att detachera sina små Fartyg så långt bort... Wist är det, att så framt några Skiepp allenast warit i Siön, hade man på någre ställen lätteligen kunnat innestänga fiendens skingrade macht och tillsluta den återvägen.»¹

På grund av otillräckliga kontanta tillgångar utfördes arbetena i Karlskrona emellertid mycket långsamt och ofullständigt, och utöver de i juni uppsända fartygen kunde ingen hjälp lämnas. Vad försvaret framför allt saknade, var en skärgårdsflotta, bestående av mindre, lätt manövrerade fartyg, ty linjeskeppen skulle aldrig gjort sig gällande i skärgårdens trånga vatten mot ryssarnas galärer och småbåtar. Skyddet kom därför att bero av armén, men de fåtaliga, i dessa landskap förlagda trupperna skulle aldrig ha kunnat fullständigt skydda kusten, utan endast försvara ett mer eller mindre viktigt, begränsat område. Dålig organisation och bristande förutseende ledde vidare till att även lantförsvaret på de flesta platser helt saknades eller visade sig för svagt. Rådets skrivelse till landshövdingarna att båda upp allmogen utsändes för sent och efterföljdes för övrigt ej alltid. På sina håll kom nog folket tillstådes men saknade då befäl eller ledande myndigheter.² Med bävan emotsåg man därför ryssarnas annalkande, och de läto ej länge vänta på sig.

I kvällningen den 10 juli löpte hela tsar Peters eskader ut från sin

¹ HSH 23 sid. 112—113.

² Jfr A. Q u i s t, Ösmo, en Södertörnsförsamlings historia, del I, Sthlm 1930, sid. 100.

åländska ankarplats med kurs mot de uppländska skären. På grund av insättande tjocka vågade endast galärflottan fullfölja överfarten, men utan missöden hade dess fartyg vid fyra-tiden på eftermiddagen framträngt ända till Kapelskär på Rådmansö, där de ankrade. En svensk postering därstädes hade utan strid dragit sig tillbaka till Nänningesund, medan bönderna ävenledes, »som under en Tysk Capitain tillförende enrullerade varit, sig skingrat och bortskyndat».¹ Ryska skeppsflottan kryssade tillsvidare utanför kusten »at Gallererna betäcka», men då tsaren redan samma morgon till sin lättnad erfor, att den svenska flottan ej syntts till, återvände örlogseskadern till Lemland.

Ledare för galärflottan voro furst Feodor Apraxin och Michail Galitzin. Med hjälp av tillfångatagna ålänningar eller ordsbor — »dem han med svårt handterande velat til hvarjehanda underrättelser och vägvisande tvinga» — visade sig ryssarna förvånansvärt hemmastadda i våra slingrande skärgårdsleder, och de sades även ha varit väl utrustade med kartor.

Tsarens instruktioner för expeditionen voro enkla och tydliga. Man skulle härja och bränna så mycket som möjligt, men egendomligt nog framhölls samtidigt, att man ej skulle beröva invånarna något eller göra dem någon förtret. I verkligheten följdes ej direktiven härvidlag, men avsikten var sannolikt att med detta förfaringssätt ställa den ryske självhärskaren i en gynnsam dager, såsom den milde monarken, vilken blott genom den svenska regeringens ovilja att sluta fred tvangs till dessa åtgärder. I samma anda talade ett här och var utspritt manifest från tsaren, vilket emellertid blott i Norrköpingstrakten synes ha värvat några samtida »femtekolonnare».²

Uppehållet vid Kapelskär blev endast kortvarigt. Redan efter en dag avsändes en mindre eskader under generalmajor Peter von Lacy på härjningståg norrut, och torsdagen den 13 juli gav sig Apraxin söderut med huvudflottan. Med hjälp av samtida berättelser, rapporter och brev och i synnerhet genom de av kronan igångsatta utredningarna av härjningarnas omfattning och ekonomiska betydelse kan man någorlunda följa ryssarnas framfart, och av detaljuppgifter från flera platser även sluta sig till det allmänna förloppet.

»Till föllje af Baronens och Landzhöfdingens, Högwälb. Hr. Olof Törnflychts ankomne Bref» upprättades till vintern 1720 förteck-

¹ Handlingar til Uplysning af Swenska Historien samlade af E. F a n t. Upsala 1789; sid. 95 (cit. Fant).

² J. H u l t i n g, Ryssarnas härjningar på Sveriges östra kust. Sthlm 1913, sid. 28.

ningar, »som Uthwijsar dhe Hemman och Läganheeter, hwilcke Åhr 1719 äro af Fienden Ryssen förbrände och Ruinerade wordne, så till huus och Byggninger, som Löös ägendomb». Av dessa framgår, vilka byar som hemsöktes, och stundom meddelas även intressanta detaljer utöver de schablonmässiga fakta och lamentationer, som protokollen vanligen innehålla. Det förefaller dock, som om många hemman ej alls blivit upptagna. Detta är så mycket märkligare, som längderna skulle ligga till grund för lindringar i skatterna, och man av denna anledning kunde förmoda, att så många som möjligt skulle anmäla sina lidna förluster. Kanske hade i många fall gårdarna helt övergivits, och deras bebyggare flyttat till andra trakter, uttagits i krigstjänst eller omkommit. Bristande nit och ordning från undersökningsnämndens sida synes emellertid även ha bidragit till att vissa längder blivit så summariska och ofullständiga. Redan vid tinget den 5 februari i Värmdö socken framhölls sålunda, att den föredödda längden ej var tillfyllest, men då andra handlingar sakenades, blev man nödsakad att använda den.¹

På grundval av tillgängliga uppgifter har emellertid här gjorts ett försök att kartografiskt framställa den fientliga eskaderns färd genom skärgården och att samtidigt ange härjningarnas omfattning.² Kartan (se bil. s. 48—49) anger alla de hemman, för vilka man har belägg, att de brändes. Som jämförelse ha även utlagts beteckningar för alla övriga, inom skärgårdsområdet belägna byar samt på fastlandet för de allra närmast kusten liggande, vilka synas ha skonats, men vars öde man ej säkert känner. I några fall kan man nämligen ställa sig tveksam. Det är från några platser känt, att ryssarna farit förbi eller visat sig i närheten, och att

¹ K. Koll. 113, fol. 50.

² Kartan omfattar kustområdet från Björkö-Arholma i norr ned till Landsort i söder. Med nutida sockenindelning motsvarar detta främst följande socknar: Bro, Vätö, Björkö-Arholma, Rådmansö, Länna, Blidö, Roslags-Kulla, Österåker, Ljusterö, Möja, Djurö, Värmdö, Ingarö, Bo, Gustavsberg, Tyresö, Dalarö, Nämndö, Ornö, Utö, Österhaninge, Västerhaninge, Ösmo och Torö samt — helt eller delvis — även andra socknar, belägna innanför nu nämnda, längre åt väster.

Till dessa inre socknar nådde aldrig ryssarna, och även i exempelvis socknarna i närheten av Vaxholm och vidare norrut längs fastlandskusten voro, som synes, härjningarna obetydliga. I dessa kustområden ha vidare beträffande ej brända hemman endast de närmast stränderna belägna byarna markerats. För Sorunda socken, belägen på Södertörns västsida måste dock påpekas, att varken härjade eller skonade byar markerats. Denna socken når blott med sin östra hälft in på kartan och räknas för övrigt ej till Stockholms skärgård. Det mindre antal av socknens gårdar, som rätteligen ligga inom kartområdet, ha därför uteslutits, även om härjningar förekommit.

de då skulle ha avstått från härjningar förefaller egendomligt. Tillgängligt material innehåller emellertid ej definitiva uppgifter, varför frågan om dessa byars öden måste lämnas öppen. Att i detalj ange fiendens rörelser har av detta och andra, praktiska skäl ej heller varit möjligt, varför endast huvuddragen av eskaderns färder kunnat markeras.

Intressant är att följa den väg, ryssarna togo. På grund av obekantskap med våra i sanning svårnavigabla farvatten, ville Apraxin ej ge sig för långt in i de villsamma lederna, där risken av motanfall även var större, utan tog en yttre väg. Rykande ruiner betecknade hans stråt genom Blidösund, där han på sin färd sydvart brände Furusund, Yxlan, Alsvik och Glyxnäs. Det är tänkbart, att han sedan sökte sig fram öster om Ö. Lagnö, ty innanför liggande byar blevo först senare brända. Via Husarö och förbi Särso nådde man mot kvällen Möjas västsida, där man av allt att döma lade bi för natten. Den led man sålunda följt — säkerligen med hjälp av hemtama ålänningar eller roslagsbönder — utgjorde en urgammal segelled, som omnämnes så tidigt som 1219 i Waldemar Seiers bekanta, ofta citerade jordebok.¹ Fördelen med denna yttre väg var för ryssarna, att de färdades över öppnare vatten, där eventuellt mötande svenska fartyg lätt kunde upptäckas, och där den ryska eskaderns övervikt alltid kunde göra sig gällande bättre än i trånga sund. Vidare skymtade man hela tiden havet mellan kobbarna, vilket kanske kändes som en förbindelselänk med ryska örlogsflottan.

Tidigt på morgonen den 14 juli lättade man ankar från Möja och styrde ut på Kanholmens vida vattenspegel. Huruvida alla småöarna väster om leden liksom Möjas byar brandskattades på samma gång framgår ej. Som senare skall visas, hade ryssarna för övrigt god tid på sig att genomsnoka dessa farvatten. Det var i alla fall vid detta tillfälle, som ryssarna gjorde sin effektfulla entré på Kanholmen eller dåvarande Haröfjärden, så som redan i inledningen till denna uppsats skildrats av den skräckslagne Djurökaplanen. De många fartygen måste ha gjort ett imponerande om också skrämmande intryck, då de i till synes oräkneliga massor bredde ut sig över den morgonstilla fjärden. Sannolikt var det inemot 200 fartyg, men om prästen räknade litet i överkant, må ingen förtänka honom det. Man antar, att eskadern delades i trakten av Djurö, varefter en mindre avdelning fullföljde härjningarna runt Brevikssundet

¹ Se närmare härom A. H ä r l i n, Navis 1936 nr 2 och Till Rors 1942 sid. 322 samt A. J a n s s o n, Skärgårdsliv i forna tider, Sthlm 1934—35, del II sid. 13 ff.

och på Malmalandet, medan de övriga fartygen fortsatte söderut. Att exakt fastställa datum för angreppen på de olika byarna både här och annorstädes går ej, då längderna ofta blott anmärka, att de »afbrändes in Julio åhr 1719» eller »härjades uti Julii och Augusti Månader».

Vidare antyda samtida skrivelser, att enstaka galärer hela tiden synnerligen ogenerat foro omkring på egna expeditioner, och förut förbigångna hemman kunde då ha ödelagts. I varje fall framgår, att Runmarö, Nämdö och sydligaste delen av Ingarö härjades under dessa veckor. Redan dessa första dagar gjordes ett försök att tränga fram genom Baggensstäket, men då detta befanns spärrat, inskränkte man sig till att härja i omgivningarna. Därvid förstördes greve Nicodemus Tessins sätesgård vid Bo samt flera gårdar runt Kilsviken och på Farstalandet. Högvälborne herr greven led en betydlig förlust enligt en av honom vid tinget samma år inlämnad »Specification uppå den medelst den grymme fienden Ryssens härjande och brännande wid Boo ladugård lidne skada, som sig bestige till 53,810 d:r kmt — förutan hwad högbem:te hans höggrefliga Excellence lider igenom fartens igenkastande wid Stäket». Tydiligen ägde Tessin rätt att inkassera bompennningar för farten genom Baggensstäket. År 1719 hade emellertid sundet avstängts genom flera sänkta prämar, och som ersättning för uteblivna bompennningar krävde därför greven ej mindre än 38,000 daler kmt »hwilket i Protokollet blef anført».¹

Ej heller de fattiga hemmanen på småöarna utanför Tyresölandet skönades. Älgö, Gåsö, Ägnö och Gränö nästan rensades från såväl löst som fast, och krogarna på Ekholmen och Små-Dalarö nedbrändes »med all inreda». Även själva Dalarö samhälle råkade illa ut. Det ståtliga värds-huset med »KrogareBygningen, hel ny med 2:ne Wåningar, under af Steen med 3 st. stora kiällare och 1 stor Kiällare Stugu ... Öfra wåningen med 2 Sahlar och 4 Kamrar, stort kiök och Farstugu ... samt fullkombl. wind och 2 dubb. Brädtaak ... Nederlades uti aska. Noch Een stoor Bygning hehl Ny ... bestående af een stoor Sahl, 5 Kamrar, stort Kiöck och stor Förstugu med 2 Contoir och trappa uti Winden» samt uthus blevo lågornas rov. Tillsammans värderades husen till nära 30,000 daler kmt. Enligt en annan längd angives, att utom krogen blevo hus och egendom för nio lotsfamiljer, fem tulltjänstemän samt några andra där boende förhärjade av fienden.² Ryssarna försökte även att från Dalarö

¹ RA, Domböcker, Sthlms län nr 42, fol. 322.

² RA 150.

sätta in en attack landvägen mot huvudstaden med en kosacktrupp, men denna mötte motstånd och vände snart.¹

Det var ett genomgående drag, att så fort fienden befarade militära motåtgärder eller märkte, att försvarare voro tillstädes, drogo de sig tillbaka eller togo en annan led. Från Dalarö gåvo de sig sålunda iväg söderut runt Ornös utsida endast av fruktan för Dalarö skans, trots att detta betydde en omväg. Den lilla befästningen kunde däremot ej hindra, att Ornö brandskattades såväl på ostsidan som på den mot skansen vetande västsidan. Ryssarna vågade sig även in mot Gälö och Sandemar enligt vad några svenska officerare berättade, som utsänts på rekognoscering, men om härjningarnas omfattning i dessa trakter ha längderna ingenting att förmäla. Att trakten skulle ha skonats förefaller ej sannolikt.

Runt Mysingen lägrade sig brandröken tät och tung de följande dagarna. Den 16 juli hade de första fartygen angripit Utö, vars gruvor och många byar alldeles avbrändes. Samma öde drabbade Muskö, varefter fastlandet innanför attackerades på flera ställen, även om mindre posteringar här och var lyckades avskräcka ryssarna, t. ex. vid Häringe och Hammersta, där en kapten Johan Aminoff utställt vakter längs stränderna.²

De ryska brännarna arbetade med en effektivitet, som i dessa trakter knappast lämnade någon gård orörd. Vi se av kartan, hur både öar och fastland här mer än i den övriga skärgården synas ha fallit offer för de härjande fienderna. Antingen utförde dessa sitt hemiska värv med större noggrannhet här, eller också beror vårt intryck av att så varit fallet helt enkelt på en omsorgsfullare och mer systematisk redovisning. Särskilt illa åtgången förefaller trakten omkring Nynäs ha blivit, och grannsocknen Sorunda — varav stora delar faller utanför kartan och därför ej alls markerats — blev nästan lika grundligt förhärjad i samband med det anfall, ryssarna gjorde den 21 mot Södertälje.

Bortsett från mindre angrepp av enstaka spanare eller från tillfälliga posteringar synes skärgården under sista veckan av juli ha fått något rådrum. Ryska eskadern var då på härjartåg i Östgötaskären, men den 4 augusti visade den sig på nytt utanför Landsort. Sedan uppehöll sig fiendeflottan nära en halv månad åter i farvattnen utanför huvudstaden, och det var under denna tid, ett nytt, allvarligare försök gjordes att forcera Baggensstaket den 13—14 augusti. Träffningen resulterade emel-

¹ Wrangel a. a. sid. 79.

² Quist, a. a. sid. 101 ff.

lertid i överstarna Fuchs och Dalheims bekanta seger, och Apraxin tvangs att uppgiva sina planer att här nå in till Stockholm. Han uppehöll sig därefter en tid vid Möja men synes ha beordrat sin flotta norröver i smärre avdelningar under de närmaste dagarna.¹ En grupp fartyg under befäl av en viss Smajewitch tog sig in mot Lindalsund och Saxarfjärden, varvid bl. a. Sunds säteri på Värmdö brändes. Inåt Vaxholm vågade de sig dock ej utan sökte sig sedan upp mellan Ljusterö och fastlandet och anlände den 18 augusti till Kapelskär. På sitt samvete hade de då även Fåglarö, Mörtsunda (på Ljusterö) och det bekanta Östanå, vilket sistnämnda ägdes av ätten Wrede. Apraxins övriga fartyg hade under mellantiden härjat några tidigare »glömda» byar på och kring Blidö, och alla fartyg möttes nu vid Söderarmsleden.

Hit kom även den tidigare omnämnde Peter von Lacy efter välförrettat värv längs norra delen av kusten. Hans expedition kan här blott flyktigt omnämnas, endast hans härjningar runt och norr om Norrtäljeviken äro med på kartan. Här brändes emellertid både på uppvägen vid »fienden Ryssens första ankomst till svenska skiärgården», då Arholma by hemsöktes², samt den 18—19 augusti, då bl. a. Norrtälje liksom Tjockös 18 hemman lades i aska. Arholmas strategiska läge måtte von Lacy ha insett, ty det heter i tingsprotokollet att »fienden på denna ö först fattat sin postering och sig dersammastädes 5 à 6 veckors tid uppehållit med folk och någre fartyg».³ Även på andra platser synas sådana hållpunkter ha upprättats för att trygga förbindelserna mellan eskaderns olika grupper. Jonson anser sålunda, att en rysk besättning varit förlagd på Möjas västsida⁴, och Quist talar om en mindre postering på Himmelsö öster om Nynäs⁵. Något nöje för grannskapet torde dessa ryssläger ej ha varit. Man kunde ju aldrig känna sig säker, varför också bönderna, som flytt »i fruchten för fienden ej dristat sig till byen, hålst som fienden, sedan han första gången afwikit, kommit andra gången igien, förutan det at han ständigt farit der förbi med sine fahrtyg och Galeyer».

¹ Wrangel, a. a. sid. 82.

² Beträffande datum, som anges till »den 3 Julii» måste här påpekas att det sannolikt föreligger något misstag från skrivarens sida, ehuru uppgiften står på flera ställen. Hade anfallet verkligen ägt rum vid detta tidiga datum, skulle det ögonblickligen inrapporterats, även om det blott gällt ett ryskt försök att pröva de svenska försvarsanordningarna.

³ K. Koll. 113 fol. 79.

⁴ E. Jonson, Ryssugnarna på Möja. Till Rors 1941 sid. 130.

⁵ Quist, a. a. sid. 104.

I närheten av ryssarnas lägerplatser finkammades hela bygden under otaliga provianteringsexpeditioner. Från exempelvis Väddö-skärgården berättas, att »hela tiden medan fienden var norr ut, hade 10 stora Ryska fartyg legat utom By holme i Wäddö sokn, af hwilka folk blifvit satt i land, och lika som gått uti skall, at Innevånarne med deras egendom och kreatur uppsöka . . . der de ock, med de vid Byarne öfverkomne och sammanbragte hemqvarnar, malit, och et stort antal af bakugnar sig gjort, samt med bröd sig försedt».¹

I det dubbla syftet att skaffa proviant och att samtidigt genom ut-hungring knäcka kustbygdens befolkning, härjade ryssarna vilt bland boskap och sädesfält. Anfallens karaktär av överrumplingar på försvarslösa byar med systematisk förstörelse av all värdefull egendom, nyttoföremål och produktiva realvärden framgår med önskvärd tydlighet redan av några citat ur tingsprotokollen. Överallt nämnes, hur skärgårdsborna »mistat all sin boskap förutan en och annan, som kommit at behålla en koo eller två, som fienden ej fått fatt», eller hur »alt brändes med inbergat höö . . . och sedan fienden den 17 aug. återkommit hafwa de — bönderna — jemwäl mistat sin säd». Där säden ej var mogen, och ej av ryssarna hann tillvaratagas, erfar man, »hur höö och säd blifwit för dem — innevånarna — förtrampat och bortskiämt». På sina håll hade visserligen bönderna »sedermera sökt at berga något af höet och säden, som dock till största dehlen warit förskiämt». Oftast angåvos helt enkelt åkrarna vara »igrund fördärfwade».

Till skadan på årets gröda och skörd kom förlusten av den lagrade spannmålen, vilken befolkningen endast i undantagsfall tycks ha fått med sig vid den brådskande flykten. Den förut citerade Djurökaplanen, som delvis erhöll sin lön i säd, förlorade sålunda enligt egen uppgift tjugo tunnor spannmål i råg, korn och malt, en bonde på Fjällång — utanför Ornö — miste 10 t:r korn, 4 t:r ärtor, 1 t:a bönor och 30 t:r rovor, en annan på Nämdö 12 t:r råg, och en Pär Olofson på Gränö blev av med 2 t:r ärtor.

Den boskap, som man tillfälligtvis hunnit dölja i skogen, letade ryssarna snart upp — större voro i de flesta fall ej betesområdena. I triumf drevs den ombord på skeppen, om den ej genast slaktades och anrättades. På Yxlö berättas bönderna efter fiendens besök endast ha påträffat kreaturens avhuggna huvuden på den äng, där korna gått och betat, resten

¹ Fant, a. a. sid. 120.

hade införlivats med fartygens proviantlager. Platsen kallades därför Hornskalleviken.¹

Bläddrar man i protokollen inser man snart, vilken hård skattning av boskapsstocken, rysshärjningarna inneburo. Visserligen specificeras blott ett mindre antal fall, men av dessa och övriga, i allmänna ordalag angivna förluster framgår, att kreaturen varit ett eftertraktat byte. Bland dem som i detalj angåvo sina förluster, var den olycklige själasörjaren på Djurö, som miste fem kor och tolv får förutom diverse småboskap. Bonden på Mörtö förlorade »9 st. stora Koor à 100 d, 1 quijga 2 åhr gl 36 d, 2 st åhrsgl Kalfwar à 18 d, 23 st gl Fåår à 9 d och 8 Swijn 92 d». Enbart boskapen representerade sålunda för honom en kapitalförlust på över 1,200 daler förutom deras nyttovärde. Östanviks säteri på Nämndö måtte ha hållit en fin besättning, ty där nämnes bl. a. en stor skånsk oxe, värderad till 300 daler och sex tyska får. Mycket stor förlust gjorde också bonden Jöns Pärson på Fjällång, som ej synes ha lyckats rädda ett enda djur. Ej mindre än 10 kor, 2 kvigor, 1 oxe, 27 får, 18 getter och 6 svin blevo nämligen här fiendens byte. Värdet av dessa kreatur angavs till över 1,800 daler, vilket för dåtida förhållanden var en betydlig summa. Det är förvånansvärt, att ett så pass litet utskärsgårdshemman höll så många djur, men kreatursskötseln betydde på sätt och vis mera då i bondens hushållning. Även mindre öar, t. ex. Grönö innanför Dalarö redovisade många förlorade kreatur. Här blev man av med en rustningsgill häst, 11 får, 29 getter och 4 svin. Eftersom inga kor nämnas, kan man förmoda, att de hunnit räddas över till Tyresölandets djupa skogar, innan ryssarna börjat sin skallgång på den lilla ön.

Men fienden nöjde sig ej med att skatta bygden på säd och boskap. Expeditionen var ju utsänd att bränna allt i sin väg, och det gjorde den med besked. Varje by eller hemman, som syntes från sjön, fick en påhälsning, och vad kringströvande ryssar längre inåt land upptäckte, stacks även i brand. »Alt är upbrändt, så Man- som Ladugården» är ett ständigt återkommande uttryck i längderna, och »Helt spolierade i aska lagde» heter det om byarna i Blidösund. Södra skärgårdens mera noggranna rapporter äro fyllda av listor på boningshus och bodar av alla de slag, vilka samtliga gått till spillo. Älgö, som blott räknades för $\frac{1}{2}$ hemman, redovisar 3 stugor samt 12 fähus, lider eller bodar, och vid Dalarö vårdshus lades utom huvudbyggnaderna tio uthus av olika storlek

¹ Quist, a. a. sid. 103.

i aska. Som exempel på vilken bebyggelse, som kunde uppstå kring en enstaka gård, må följande lista anföras för Fjällång, $\frac{1}{2}$ hemman:

2 stora Stugur, Camar och Förstugu	900 daler kmt
4 skiöna Bodar à 200	800
1 Ny Mured och Upbygd Kiällare med 2 rum	300
1 fullkombl. Badstugu med flere nödvändige huus	200
Tröskelada med Boda fullkombl.	600
Fäähus med Foderlada	400
Fäärhuus och geethuus med 2 rum	300
Stall med foderlada	300
1 stor Foderlada med Wagns & Swijnhuus	200
1 Siöbod med stoor SiöBrygga	400

Sammanlagt blir det fjorton byggnader, och även om både material och arbetskraft kunde fås mot en billig penning, skulle det som synes kosta bonden 4,400 daler att återuppbygga sin gård.

Ryssarna tyckas ha haft en egendomlig mani att till varje pris demolera spisar och ugnar, något som de alltid genomförde, även där stugan av någon anledning undgick att brännas. För Dalarö värdshus nämnes särskilt »alla spijsar med Järn och Spiäld» och likaså för Gränö omtalas, att »3 stora Spijsar med Järn [och] Spiäld [voro] aldeles nederrefne och Järnen bårttagne». På samma sätt förstörde de alla slags bruksföremål för hushållet, jordens skötsel och fisket. Där man i tingsprotokollet gjort sig besvär med att specificera förlusten, erhålles en god bild av de »huusgeråd, grytor, faat, tallrickar, skiedar, kaar, tunnor, Bijlor, Yxor och all andor redskap», som ingick i gårdens utrustning. Ibland angivas de blott med det ganska målande uttrycket »kopp som kaar», och värdet av enbart detta lösöre stiger mångenstädes till 2,000 daler. Till flera hundra dalers värde upptaga förteckningarna »jämbwähl Noth, skiötar, näät, Båther och all Siötyg», vilket allt innebar långvarigt avbräck för övärldens huvudnäring, fisket, »hwarmed de som boo i schieren söka sin föda».¹

När åkrar och halmdösar, storstugor och bodar stodo i ljusan låga under dessa varma sommandagar, hade elden lätt att gripa omkring sig, även där den ej avsiktligt spreds av fiendens brandfacklor. På de flesta ställen gick därför även angränsande skog till spillo, och detta betydde ökade förluster för invånarna i en större omfattning än man vanligen föreställer sig. Skogen var nämligen den inkomstkälla, »hwar af desse hemmans åboer warit wane att giöre sine utlagor», och som ofta varit

¹ RA 150.

»deras förnämsta näringsmedel». Som exempel kan nämnas, att bland Fjällångs tillspillogivna egendom märkes ej mindre än 1,050 famnar ved, till ett värde av 12,450 daler, vilket ger en uppfattning om avkastningen från en till och med så liten och nära havet liggande ö. Skogen därstädes, som beskrives vara »1 Muhl lång och stor $1\frac{1}{2}$ muhl bred igenom, stoor Mast- och timmerskog», värderades till 30,000 daler. Om Utö heter det, att »all skogen har blifwit förderfwat, och till större delen Opbränder, som war det aldra bästa på hela Uthöen ... hwilcken skada til det aldra ringaste skattas för 12,000». Där skogen bränts, blev det också ytterst svårt att skaffa nytt virke för att bygga upp de nedbrända husen, och för flera byar antecknas som ytterst betungande, att »de ifrån andra orter måtte sig byggningswärke förskaffa». Hur omfattande förstörelsen av skogen var, framgår bland annat av samtida lantmäterikartor. Lantmätaren Lars Kietzling skriver sålunda i expressiva ordalag om Lådna, att »skulle man nu på en gång hugga all befintlig skog ... kunde man neppel:n ihopa sambla 10 Båtlaster wed, som woro dugl. i Stockholm at försällia».¹

Härjningarna omfattade ej blott ödeläggelse av hemmanen genom eld och brand, utan som redan antytts förekom även ren utplundring av de oftast fattiga invånarna på deras fåtaliga skatter, något som var helt emot tsarens instruktioner. Vår så hårt prövade prästman på Djurö talade nog sant, när han beskrev, hur han »medh hustru och barn så när nakota och barfota kom undan, allenast att behålla lifwet», och nu var »totaliter ruinerat worden». Samma öde drabbade prästen på Nämdö, som oförmodat överraskades av ryssen, då han satt vid sitt »bönedagz-arbete». Även han »kom alldeles blått och bar undan, fick icke bärga det ringeste, ingen hatt på sitt hufwud, inga skoor på fötterna, utan måste han med hustrun gå barfota till Stockholm ifrån Dahleröö». Verkligt elände råkade kaplanen på Blidö i, ty sedan han förlorat sitt boställe Yxlö, hade han ingenstans att taga vägen. Han hade resten av sommaren »in på hösten måst med hustru och barn hafwa sitt tillhåll uti en kajuta på en gammal båat, men sedan öfwer wintren uppehållit sig uti en gammal badstugu».²

Prästerna kunde, som av här anförda citat framkommit, ge målande skildringar av de olyckor, de själva och familjerna råkat ut för. Den skrivelse av Johan Helistadius på Djurö, som finnes bevarad, och till

¹ Lantmäteristyrelsens arkiv, sign. A. 119: 71¹, 1732.

² K. Koll. 113, fol. 173.

vilken tidigare hänvisats, är så typisk, att den förtjänar att i sin helhet citeras. Trogen den svenska seden att gå med sina personliga bekymmer »till kungen fram» vänder sig denne Herrans tjänare direkt till regenten Ulrika Eleonora, som med ödmjukt smicker och underdånigt tal anropas av den klagande. Hans brev lyder som följer:

Stormechtigste Allernådigste Drättningh

Den store och iblandh menniskior oförliknadh barmhertigheet, mildhet och Warkunsamhet, hwarmedelst Eders Kongl. Majjtt de Nödhlidande omfambnat hafwer, låkar mig fattige och nu aldeles usle Prästeman inför Eders Kongl:e Majjtz höga Kongl:e Trohn att nedfalla, medh bittra tårar mig beklagandes, huru såsom iag, som wijdh Diurhambnd försambling uthi skiären och stora skepleden i många åhr Predikant warit, nu aldeles sistleden tisdag el:r de 14 juli är af Ryssen totaliter ruinerat worden, i ty att fienden tog ifrån mig båat och all min lilla egendomb sampt uppbrände min huus och gårdh, så att iag medh hustru och barn så när nakota och barfota komma undan allenast att behålla lifwet, och gingo wij sedan ett heelt dygn Natt och dagh medh mina barn i skogen emellan Ryssar och Eldar uthan mat och uppehälle. Och äger iag nu ingen book mera att läsa uthaf, inga kläder åth mig, min hustru och barn. Gudh wällsigne Eders Kongl:e Majj:tt, som mig fattige Prästeman till uppehälle 20 Plåtar allernådigst meddelt hafwer, af hwilka störste delen i denne dyre tijden äro redan till födan uthgångne. Inga Kläder hafwer iag att liggia uppå, intet huus att luta mitt hufwudh under, inga penningar att kiöpa alt sådant före; Så att iag intet weet, hwart iag mig i mitt ålende wända skall, uthan först till Gudh och sedan till Eders Kongl:e Majjtt:z milda hiertelag emot Älendige meniskior, medh tröstrik försäkran och underdånig böön, Eders Kongl:e Majj:tt warder mig i min stora Nödh allerdånigst hielpandes, och medh någon upprättelse hugswalandes i Gudh, som alla potentaters hiertan i sina handh hafwer, han böje nu Eders Kongl. Majjttz hierta till barmhertighet emot mig fattige Prästeman. Gudh i himmelen beder iag trol:n, han wille bewara Eders Kongl:e Majjttz ifrån alt ondt, sampt bekröna Eders Kongl:e Majjtt medh all timmelig och Andelig Wällsignelse, Och iag fattige Prästeman, som Eders Kongl:e Majjttz höga Nådher aller underdånigst afwachtar förblifwer

Stormechtigste Allernådigste Drättningz

Eders Kongl:e Majjttz

Allerunderdånigste Troplichtigste Tienare och Tro-
innerlige förebediare in i döden

Johan Helistadius

v.d. minister in Diurhambn.

Efter denna i tungt vägande ordalag formulerade vädjan¹, följer sedan ett i mer saklig ton hållet memorial över den lidna förlusten med ett

¹ RA 150.

noggrant specificerande av ägodelarna. Där upptagas utom bostad, kreatur o. d. diverse persedlar alltifrån »en Biblia och många andre Böcker som en Prästeman mycket angelägne äro» till »nödvändige och tarfwlige husgerådhsaker». Även värdeföremål, såsom en silverbägare om 7 halvstop, några tenntallrikar samt »Brudkläder och Skrud till 200 dlr» angivas i förteckningen.

Minst lika kunniga som prästerna i att skriftligen framhålla sina förluster på grund av de ryska härjningarna voro de adelsmän, som ägde sätesgårdar i dessa trakter eller njöto skatteinkomster av skärgårdshemman. Det är bland annat genom två bevarade sådana skrivelser, som vi så väl kunnat studera härjningarnas omfattning i Stockholms södra skärgård.¹ Det innehållsrikaste av dessa aktstycken utgör den förteckning, som Gustava Gyllenstierna lät upprätta över skadorna på de henne underliggande hemmanen. Skrivelsen gäller »den skada, som fienden Ryssen igenom dess grufweliga och förskräckeliga Brännande och härjande uti Julii och Augusti Månader 1719 föröfwade på min Sättegård och Skiärjehemman uti Södermanland, Sotholms härad, Österhanninge och Töresö Sockn med dess underliggande Capell Nämbedöen och Dahleröön».² Den omfattar 23 sidor och uppvisar en förbluffande detaljrikedom, där de minsta verktyg — 1 st. fil à 1 ³/₄ öre — till och med angivits.

Emellertid var det ej enbart av nitälskan för sina underlydande hon avfattade denna skrivelse, vari en totalförlust på över 320,000 daler noteras. I sista stycket meddelas, att förutom den till hemman och enskilda knutna förlusten »så förlorar iag Räntta uti Sex åhrs tijd, Tretusende Twåhundrade Trettijo dahl Koppmt, effter Bönderna måste hafwa frijheet för det dhe upbygga hemmanen». Samma resonemang återfinnes i den Specifikation, som herr Claes Bonde till Edesnäs (Utö) inlämnade till tingsrätten. Förlusten för honom och de under sätesgården lydande bönderna belöpte sig till 94,000 daler. Därtill kom emellertid att »iag bortmister många Åhrs Räntor, innan sielfwa Sättegården och dess underliggande hemman blifwa opbygde och komma uthi fullt Bruuk igen».

Bland övriga klagande adelsmän har redan nämnts greve Nicodemus Tessin på Bo och greve Axel Sparre-Wrede till Östanå. Många av skär-

¹ RA 150.

² Ang. hennes ganska dubiösa äganderätt till angivna hemman se Jansson a. a. I, sid. 152.

gårdens hemman voro vidare förlänade rikets höga herrar, även om ej alla hade här belägna sätesgårdar. Sålunda ägde presidenten i Bergskollegium Gustaf Bonde flera gårdar i Frötuna skeppslag och ätten Fleming hade hemman i Värmdö socken.

Men det var för visso ej endast prästerskapet och adeln, som var illa ute, även om deras förhållanden äro bäst kända tack vare alla de klagoskrifter, de åstadkommit. Tyngsta bördan kom dock att vila på bönderna, varvid även gemene man utsattes för personlig utplundring, trakasserier och till och med livshot. Även på det fåtal platser som av någon anledning blevo »för fiendens brand förskonte» berövades åboerne all sin löseghedom, och på de gårdar, som brändes, hade ryssarna först genomsnokat allt under sin jakt efter värdefullt gods. Mycket var naturligtvis undangömt, men då det omtalas, att ryssarna, såsom på Norrö på Fjällång, upprivit stugugolvet förstär man, att de voro underkunniga om metoderna. Kontanta penningar, ringar, silverbägare och tennfat äro några av de dyrbarheter som uppräknas i längderna. Ej ens kläderna tillätos invånarna behålla enligt prästernas skildringar, och från Nämndö specificeras, att »pijgan Elisabeth mistat 4 st. Särkar, samt säng- och gångkläder för sig och dess fattige moder». Överfall på de flyende omtalas också i de samtida skildringarna.

Ett dystert kapitel utgöra också de rapporter och rättegångshandlingar, som antyda, att ej heller bygdens egna invånare voro helt främmande för plundring av övergiven eller försvarslös egendom.¹ Tingsprotokollen nämna flera fall, där samvetslösa marodörer begagnat sig av den rådande förvirringen och antingen före ryssarna genomsökt de under så stor brådska lämnade gårdarna eller också lagt sig till med, vad man oförmodat påträffat i skogarna av de där undanstuckna ägodelarna. Särskilt hemsöktes herrgårdarna, där det mesta bytet var att vänta, och till vars förnäma ägare de underlydande kanske länge hyst agg. Där dessa tilltag upptäcktes, erhöilo emellertid de skyldiga stränga straff, trots sina försök att svänga sig med att de enbart tillvaratagit, vad de trott vara hittegoods.

När äntligen den ryska eskadern den 19 augusti stack till havs genom Söderarmsgattet, lämnade den bakom sig en i grund förhärjad bygd. Nästan alla gårdar lågo i ruiner, gröda och skogar stodo avbrända, och redskap och bohag voro förstörda. Allt, vad den av krigets bördor redan

¹ RA, Domböcker, Sthlms län nr 41, 42 och 45.

betungade befolkningen under ett strävsamt liv byggt upp av kultur i en karg och svårbrukad bygd, hade på ett fåtal veckor totalt ödelagts. Verkningarna av det ryska anfallet hade i sanning lamslagit befolkningen, och man måste förundra sig över att livet åter kunde börja spira i denna förbrända trakt. Att bilda sig någon reell uppfattning om betydelsen av de lidna förlusterna är knappt möjligt, då värdesättningen så grundligt förändrats dels under dessa år, dels fram till våra dagar. Heckscher framhåller, att den allmänna myntförsämringen och särskilt den stora mängden mynttecken under Karl XII:s sista år ledde till omfattande rubbningar i penningväsendet och prisutvecklingen. Särskilt för åren 1716—19 iakttages, att priserna för alla varor ligga »långt högre under myntteckentiden än någonsin tidigare. Alla prisserier låta också år 1719 av naturliga skäl utgöra höjdpunkten...»¹ Härav följer, att man måste betrakta samtliga, i längderna anförda siffror med viss reservation och ha i minnet, att de gälla en värdesättning under en svår kristid. Vi kunna visserligen efter dåtida kostnadsberäkningar i siffror uttrycka skadornas omfattning men de förmå blott ge oss ett vagt begrepp om förhållandena, då vi ofta sakna ett adekvat jämförelsematerial. Inbördes kunna de dock jämföras, och med ledning av prissättningen på vissa produkter kunna vi — med ovan gjorda reservation — få en grov uppfattning om penningens köpkraft. För 100 daler fick man en ko och för 20—30 daler ett svin, medan en höna värderades till 1 1/2 daler.² Trots att längderna ej äro enhetligt förda kan man konstatera, att norra skärgården genomgående tycktes vara fattigare än den södra. I de fall värdet av lösöre och privata tillhörigheter specificerats, finner man för exempelvis Frötuna och Värmdö belopp växlande mellan i allmänhet ett par hundra och tusen daler. Endast säterier, såsom Idö och Östanå, upptagas till c:a 5,000 daler vardera — allt förutom byggnader. I södra skärgården däremot uppgår enbart lösöret för varje hemman till flera tusen daler, och t. o. m. torp och smålägenheter redovisa lösegendom till ett värde av 500 à 1,000 daler. Nedanstående tabell upptager en översikt av de största totalförlusterna för några gårdar, vars summor, som synes, uppgå till

¹ E. F. H e c k s c h e r, Sveriges ekonomiska historia från Gustav Vasa, I: 2 sid. 654 och tab. XII.

² På 1930-talet kostade en gammal ko, avsedd för slakt 175—200 kr. och en produktiv mjölkko 400—600 kr. En slakthöna kostade c:a 1:50 och en god värphöna c:a 4: — kr. (enligt upplysningar meddelade av Stockholm—Gävle Slakteriförening och Sveriges Fjärfäaavelsförening).

betydande belopp. I de flesta fall gällde det ändå blott vanliga bondehemman om i allmänhet $\frac{1}{2}$ mantal på så relativt karga öar som exempelvis Nämndö och Ornö. Att ej några gårdar från norra skärgården kunnat medtagas, beror på att där endast lösöret och ej värdet av gården angivits i daler.

Totalförlust i daler kmt.¹

Älgö	12 200	Dalarö krog	29 300
Gåsö	13 400	Smådalarö	23 000
Gränö	10 200	Sundby (Ornö)	28 800
Östanvik (Nämndö)	36 000	Fjällång	53 900
Västanvik »	26 000	Edesnäs (Utö)	9 600
Västerby »	25 000	Utö gruva	80 000
Mörtö	28 800	» » inspektorn	50 000
Kymmendö	30 000	Nynäs gård	69 400

Med sådana stora poster för varje gård är det ej att undra på om Österhaninge socken med avseende på de i penningar omräknade skadorna kommer att framstå som en av de mest härjade. Med avseende på antalet härjade gårdar överträffas dock Österhaninge av både Ösmo och Sorunda, där befolkningen emellertid varit fattigare och gårdarna mindre. I den mån längdernas material tillåtit en siffermässig bearbetning, har här nedan sammanställts en tabell för härjningarnas ekonomiska betydelse för samtliga av anfallet berörda socknar i Stockholms län. Endast slutsummorna ha genomgående kunnat erhållas, medan uppgifterna i övrigt förete så stora olikformigheter, att närmare jämförelser nästan bli ogörliga. Ej ens totalsummorna för de olika socknarna kunna anses ge något begrepp om härjningarnas omfattning, — utöver det ekonomiska avbräck, de otvetydigt inneburo — ty de äro alltför influerade av det skiftande antalet gårdar och dessas art. I Tyresö exempelvis blevo blott två mindre hemman förstörda. Brännkyrka socken upptar även två brända ställen, men ett av dessa utgöres av ett stärkelsebruk till ett värde av över 25,600 daler kmt, vilket pressar upp denna sockens siffra onormalt högt.²

De flesta värdena i tabellen ha hämtats ur de till landshövdingen inlämnade »Extract Öfwer wederbörande Magistraters samtpt häradz-

¹ RA 150.

² Brännkyrka socken sträckte sig vid denna tid ända till Baggensfjärden, där stärkelsebruket låg vid Moranedet. (Angivet bl. a. på en karta i Krigsarkivet, Skärg. kartor XXII: 9 a.)

Tab. I. Uppskattning av värdet av förlusterna vid ryssarnas härjning av Upplands- och Södertörnskusten.

	Säterier (i mantal)	Hemman i mantal			Torp	Fast egendom daler s:mt	Lösöre och gröda daler s:mt	Summa daler s:mt
		Skatte	Krono	Frälse				
Öregrund						68,617: 7: —	32,611: 22: 16	101,228: 29: 16
Östhammar						8,500: —: —	7,516: 21: 8	16,016: 21: 8
Norrtälje						321,134: 29: 8	19,729: 14: 16	340,864: 12: —
Forsmarks bruk.								98,502: —: —
Ortala »								15,673: 16: 16
Hargs »								22,869: 1: 8
								595,154: 17: —
Börstil m. fl. ¹ ...		87 ¹ / ₂	29 ³ / ₄	32 ³ / ₄	62	104,547: 26: 16	88,258: 10: 16	192,806: 5: 8
Häverö		59 ¹ / ₂	3 ¹ / ₂		15	21,519: 30: —	57,609: 14: —	79,129: 12: —
Väddö		46 ³ / ₄	1		8	21,912: 9: 8	38,506: 14: 16	60,418: 24: —
Vätö		19 ¹ / ₄	9 ⁹ / ₁₆			11,020: —: —	16,951: —: —	27,971: —: —
Bro				³ / ₄		333: 10: 16	506: 21: 8	840: —: —
Frötuna	11 ¹ / ₂	22 ¹ / ₄	8 ⁵ / ₈	21 ⁵ / ₁₂	11	13,592: —: —	23,731: 10: 16	37,323: 10: 16
Länna	5	17 ⁷ / ₁₂	1 ³ / ₄	7 ¹ / ₄	13	23,823: 10: 16	24,960: 23: 8	48,784: 2: —
Riala	8 ³ / ₄	1 ¹ / ₂		2 ¹ / ₂	4	27,560: —: —	17,172: 30: 16	44,732: 30: 16
Åker	1		1 ¹ / ₄	2	5	2,333: 10: 16	2,813: —: —	5,146: 10: 16
Värmdö ²	20	35 ³ / ₄	4 ¹ / ₈	42 ¹ / ₃	39	156,328: —: —	104,379: 26: 16	260,707: 26: 16
	46 ¹ / ₄	281 ¹ / ₈	58 ¹ / ₃	109	157	382,970: 2: —	374,889: 24: —	757,859: 26: —
	Antal nomi- nati	Sammanlagd förlust av lös och fast egendom i daler k:mt						Sammanlagda för- lusten omräknad i daler silvermynt ³ c:a
Österhaninge ...	80	224,298: 16: —						74,765: —: —
Västerhaninge ..	10	23,551: 24: —						7,850: —: —
Tyresö	2	1,110: —: —						370: —: —
Ösmo	136	264,295: 16: —						88,980: —: —
Sorunda	110	150,346: 28: —						50,115: —: —
Brännkyrka	2	25,871: —: —						8,620: —: —
Summa för Södertörnssocknarna								230,700: —: —
» » Stockholms skärgård ⁴								597,460: 18: —
» » dåv. Stockholms län ⁵								1,353,014: 11: —
» » hela kuststräckan								1,583,714: 11: —

¹ Börstil, Edebo, Harg, Hökhuvud och Valö.

² med Sandhamn och övriga underliggande, nu självständiga socknar.

³ Härvid ha 3 daler k:mt omräknats = 1 daler s:mt.

⁴ Omfattande de dåvarande socknarna Vätö, Bro, Frötuna, Länna, Riala, Åker, Värmdö, Tyresö, Österhaninge, Västerhaninge och Ösmo.

⁵ d. v. s. utan Södertörn.

Fogdars inlefwernerade Förteckningar uppå de af Fienden Ryssen ... utj Julij och aug. månader upbrände Städer, Bruk, Kyrkior, Sätterijer med andre hemman, torp och lägenheter».¹ I det föregående ha visserligen ej behandlats härjningar i andra socknar än de till Stockholms skärgård hörande, men för jämförelsens skull ha dock i tabellen medtagits även de längre norrut på Upplandskusten liggande socknarna, vilka i nyssnämnda extrakt voro inräknade i länsredovisningen.

Det kan även vara av intresse att i detta sammanhang anföra motsvarande uppgifter från härjningarna längs övriga delar av svenska ostkusten, särskilt som hela södra delen av Stockholms skärgård redovisades i sammandrag för Södermanland. Enligt en samtida preliminär översikt skulle de ekonomiska förlusterna i de olika länen kunna skattas till i nedanstående tabell uppgivna belopp. Beräkningarna voro emellertid ej slutgiltiga, och som synes saknas flera betydande poster, exempelvis Norrköping och delar av Nyköping. Totalsumman kom därför att avsevärt överstiga fyra millioner daler smt. Wrangel² anser t. o. m., att värden för närmare sex millioner daler smt blevo förstörda i samband med det ryska angreppet. Som jämförelse nämner han, att hela dåvarande statsinkomsten under ett helt år uppgick till knappt fem millioner daler smt.

Tab. II. Totalsammandrag länsvis över uppskattade skador

Gävleborgs län	9,622: 4: 8
Uppsala län	701,530: 29: 16
Stockholms län	1,353,012: 11: —
Södermanlands län (utom några bruk och en del av Nyköping)	1,392,221: 1: 16
Östergötlands län (utom Norrköping och två säterier)	445,688: 1: 8
	3,902,076: 16: —

Mätt efter forna tiders förhållanden rörde sig förlusterna sålunda om oerhörda summor, och för det utarmade landet kändes slaget dubbelt betungande. Därtill kommer att den verkställda uppskattningen av skadorna endast kunde lämna ett fiktivt värde. Allt kan ju ej mätas i pengar, och under dessa olycksår måste — liksom under alla krigstider — ett flertal produkter ha varit hart när omöjliga att överhuvud taget uppbära. Relativt sett innebär även förlusten för den enskilde

¹ RA 150.

² Wrangel, a. a. sid. 92.

vida mer, än vad fogdens uppskattning angav. Ett par kor à 100 daler verkar ej så mycket, men om detta var gårdens hela kreatursbestånd, kan man lättare föreställa sig olyckans hela vidd, och i produktivt hänseende betydde sådant avgjort mera än en herrgårds måhända i penningar högre taxerade dyrbarheter.

Man kan ifrågasätta, om ej denna svåra olycka hade kunnat undvikas genom ett mer energiskt uppträdande av de styrande. Framför allt borde de med större kraft och förutseende ägnat sig åt att utrusta flottan, samt bättre ha planlagt truppernas rörelser. Till denna slutsats kommer Wrangel¹, som anser, att om man i god tid åt flottans iståndsättande anslagit endast fem procent av den summa härjningarna sedermera skulle kosta Sverige, så hade överamiralen Claes Sparre kunnat få åtminstone de femton linjeskepp, han ansett önskvärda. Samme författare anför även, att likvida medel faktiskt funnos tillgängliga. Regeringen saknade emellertid klar förståelse för situationens allvar och ägde ej heller kraft att fullfölja föreslagna intentioner. Tillsammans med de redan tidigt till Stockholm detacherade fartygen skulle annars en sålunda utökad eskader ha bildat en tillräckligt stor styrka för att avskräcka ryssarna från ett anfallsföretag i större skala mot våra kuster. Under sådana förhållanden är det mycket sannolikt att ryssarna ej vågat lämna sina skyddade baser, även om svenska flottan ej dristat sig att gå anfallsvis till väga.

Nu kunde emellertid de ryska härjningarna ostört fortgå, och de kommo sålunda att bilda det tragiska slutet på den svenska stormakts-tiden. De närmast följande åren förskonades visserligen Stockholms skärgård från förnyade ryska besök, men ej förrän efter freden — och knappast då heller — kunde invånarna känna sig säkra för ett uppreparande av de hemska veckorna sommaren 1719. Man grep sig dock överlag raskt an med återuppbyggnadsarbetet, och det är förvånansvärt att se, hur snart byarna restes ur askan. Redan på skattlägningskartor från omkring 1730 framträda nämligen i grund härjade byar som åter fullt uppbyggda, men flera byar kommo att ligga i ödesmål några år, innan nya åbor åtog sig att åter hålla dem i hävd. Fem eller sex frihetsår från skatter beviljades i de flesta fall alla härjade hemman, även sådana som lågo under adelns säterier. Nästan utan undantag återvände invånarna till den gamla, av tidigare generationer grundade bygd, som nu låg förödd. Tungt var det arbete, som väntade dem och fattigdom

¹ Wrangel, a. a. sid. 92—98.

blev länge deras lott, som på de svartnade grunderna började timra sina enkla tjäll. Kärleken till den egna torvan och den trakt, som trots sin karghet och sitt utsatta läge dock var deras hembygd, övervann emellertid besvärigheterna, och med tiden blev olycksåret 1719 blott ett minne, som likväl aldrig skulle förblekna.

Bertil Hedenstierna.

De svenska hamnförvaltningarnas arkiv.

Hösten 1941 erhöill Sjöhistoriska samfundet av Svenska hamnförbundet ett anslag, varigenom en utredning angående hamnförvaltningarnas arkivförhållanden och åtgärder för befrämjande av arkivvården inom denna gren av den kommunala förvaltningen möjliggjordes. Sjöhistoriska samfundet uppdrog i sin tur det praktiska utförandet åt undertecknad. Avsikten med detta uppdrag var att giva vårdarna av sådana hamnarkiv, som ej stodo under regelbunden tillsyn av ansvariga arkivmyndigheter, handledning i fråga om arkivens förtecknande, ordnande och vård i övrigt. Därjämte väntade jag mig också att under fullföljandet av detta uppdrag förvärva en viss överblick över arkivbeståndet i hamnförvaltningarnas arkiv. Då hamnarkiven i Stockholm, Göteborg och Malmö stå under respektive stads- och landsarkivs överinseende, och särskilda åtgärder, vad beträffar vården av dem, därför ansågs överflödiga, undantogs dessa arkiv från den uppgjorda planen.

Med anledning av det mig anförtrödda uppdraget tillställde jag Svenska hamnförbundets medlemmar med nyssnämnda undantag en cirkulärskrivelse, i vilken jag anhöll om vissa upplysningar angående respektive hamnarkivs bestånd, hamnförvaltningens utveckling och arkivvården inom hamnarkivet. Denna cirkulärskrivelse besvarades av tjugotvå medlemmar. På grund av de sålunda erhållna upplysningarna, som blott motsvarade något mer än hälften av de tillskrivnas antal, ansåg jag det emellertid möjligt att utarbeta riktlinjer för ordnings- och förteckningsarbetet inom arkiven. Dessa riktlinjer, vilka såsom bilaga bifogas denna uppsats, tillställdes samtliga medlemmar av hamnförbundet, som erhållit min cirkulärskrivelse. Samtidigt anhöll jag, att de hamnförvaltningar, som ännu ej varit i tillfälle att besvara min första förfrågan, före den 31 december 1942 skulle besvara densamma. Denna förnyade anhållan resulterade i att upplysningar om ytterligare fyra

hamnarkiv ingingo. För det tillmötesgående, som sålunda visats mig får jag här framföra mitt tack till respektive tjänstemän.

Beklagligtvis saknas dock alltså varje meddelande från följande hamnförvaltningar: Trelleborg, Visby, Oskarhamn, Karlstad, Umeå, Västervik, Västerås, Uddevalla, Härnösand, Ronneby, Varberg, Jönköping, Köping, Lidköping, Arboga och Nynäshamn. Då emellertid ytterligare korrespondens ej syntes lova något resultat och jag ej heller hade möjlighet att genom personliga besök kunna komplettera de felande upplysningarna, har jag varit nödsakad att begränsa mig till de redan vunna resultaten. Det har likväl ansetts värdefullt att framlägga dessa begränsade erfarenheter om hamnförvaltningarnas arkivaliebestånd för den sjöhistoriskt intresserade allmänheten och att på så sätt fästa uppmärksamheten vid ett ofta förbisett material av intresse ej blott för den exklusivt sjöhistoriska forskningen utan ock för den ekonomiska historien och personhistorien.

Uppkomsten av självständiga kommunala organ för hamnförvaltningarna och följaktligen av hamnarkiv i egentlig mening går i regel tillbaka på den kommunala självförvaltningens genomförande år 1862. Före detta år ha i allmänhet hamnärendena handlagts av städernas magistrater, och hamnens arkivalier ingå följaktligen för denna tid som delar i magistraternas eller deras underorgans arkiv. Självständiga hamnarkiv finnas dock i en del fall redan dessförinnan. Ej sällan handlades ärenden, som rörde hamnens utbyggnad eller uppmuddring och liknande frågor av en särskild hamnkommitté, baggaredirektion eller dylikt. I Stockholm arbetade sålunda en särskild börs-, bro- och hamnbyggnadsdirektion åren 1814—1846 och i Göteborg fanns under åren 1838—1876 en »Kongl. Direction öfver Göteborgs Hamn- och Elfarbeten», som dock det sistnämnda året helt kommunaliserades till »Styrelsen öfver Göteborgs Hamn- och Elfarbeten». I Malmö åter, där hamnarbetena voro av särskild krävande beskaffenhet, tillsatte magistraten redan 1775 en särskild hamndirektion med vidsträckta självständiga befogenheter. Det särskilda hamnarkivet går i denna stad tillbaka till denna tid.

I regel ha särskilda kommunala hamnförvaltningsorgan ej organiserats omedelbart efter den kommunala självstyrelsens införande. Ofta nog ombesörjde till en början drätselkammaren hamnärendenas handläggning. I Stockholm har t. ex. så varit fallet mellan 1864 och 1909, det år, då en särskild hamnstyrelse organiserades i denna stad. I Göteborg omorganiserades år 1898 den redan omtalade styrelsen över hamn- och älvarbetena

till en hamnstyrelse, som fick sig hela hamnförvaltningen anförtrödd.¹ Men exempel finnas även, att hamnförvaltningen övertagits av drätselkammaren i städer, där en särskild hamnstyrelse redan varit organiserad.

De tämligen växlande och olikartade förhållanden, som sålunda äro betecknande för de svenska hamnarnas förvaltningshistoria ha givetvis satt sin prägel också på deras arkiv. Detta har jag sökt beakta i de riktlinjer, som jag utarbetat för deras vårdare.

Vid övervägandet av en lämplig form att i bearbetat skick framlägga de insamlade upplysningarna om hamnarnas arkivbestånd har jag trott mig finna, att den tabellariska översikten bäst motsvarade mina intentioner. Det är min förhoppning, att de sålunda framlagda data skola giva en så klar bild som möjligt av hamnarkivens utveckling och arkivaliebestånd.

Olof Jägerskiöld.

Riktlinjer för ordnande och förtecknande av hamnförvaltningarnas arkiv.

De grundläggande bestämmelserna för vården av kommunala arkiv innehållas i de av riksarkivet den 14 juni 1933 utfärdade råd och anvisningar rörande vården av kommunala arkiv jämte bilagor, som återfinnas i Svensk Författningssamling 1933 under nr 483.

I dessa råd och anvisningar fastslås till en början, att varje särskild kommunal myndighets handlingar utgöra ett särskilt arkiv. Vidare inskräpes, att en myndighets arkiv skall omfatta samtliga de handlingar, vilka tillkomma under dess verksamhet och hos densamma kvarbliva, samt att varje särskild kommunal myndighets arkiv skall behållas och ordnas som en enhet för sig. Dess handlingar få sålunda icke sammanblandas med handlingar tillhörande andra arkiv.

För hamnstyrelserna innebär detta, att deras arkivalier skola utgöra ett särskilt arkiv i de fall och under de tider, då hamnärendena handlagts av särskild myndighet. Av de inkomna uppgifterna framgår, att förhållandena i detta avseende i vissa hamnförvaltningar varit underkastade växlingar. Hamnärendena ha än handlagts av drätselkammaren, än åter förvaltats av en särskild direktion eller styrelse. Där så varit fallet böra de på grund av hamnförvaltningen uppkomna hand-

¹ För upplysningar angående hamnförvaltningarna i Stockholm, Göteborg och Malmö står jag i tacksamhetsskuld till andre arkivarien vid Stockholms stadsarkiv, fil. lic. D. Almqvist, till andre arkivarien vid landsarkivet i Göteborg, fil. dr N. Holmberg, samt till fil. mag. G. Fritzell, Lund. Se f. ö. om Göteborgs hamnförvaltning, Göteborgs jubileumspublikationer 20: 647 ff. och om Malmö hamn, Malmö en skildring i bild och ord av stadens utveckling och nuvarande tillstånd 1: 175 ff., och Isberg, Malmö stads 600-års jubileum 1319—1919 s. 455 ff.

lingarna ingå i drätselkammarens arkiv, då ärendena handlagts av denna kam-mare, men utgöra ett särskilt hamnstyrelsens eller hamndirektionens arkiv för de år, då förvaltningen omhänderhafts av en sådan särskild myndighet. Över de olika myndigheternas arkiv skola särskilda förteckningar upprättas. I respektive arkivförteckningar bör anteckning göras om vilken myndighet, som tidigare hand-haft respektive senare övertagit hamnförvaltningen. Har den myndighet, som handlagt hamnärendena, blott bytt namn, utan att någon organisatorisk föränd-ring kommit till stånd, behöver detta icke föranleda, att ett nytt arkiv bildas. Namnbytet bör dock uppmärksammas och tidpunkten för detsamma angivas i arkivförteckningen.

Arkivförteckningen utgör ett viktigt medel vid ordnandet och vårdandet av ett arkiv. Den bör på ett överskådligt men samtidigt uttömmande sätt redovisa arkivets bestånd. Vidare bör den ständigt kompletteras allt efter arkivets tillväxt. För överskådlighetens skull bör den uppläggas i huvudavdelningar, signerade med stora bokstäver, som i sin tur indelas i serier, signerade med romerska siffror. Dessa serier kunna underindelas med hjälp av små bokstäver och arabiska siffror. Olika förslag till sådana arkivförteckningar för kommunala arkiv återfinnas i ovan om-talade kungörelse, Svensk Författningssamling 1933 nr 483. Närmare anvisningar och kommentarer avpassade för hamnförvaltningarna meddelas här nedan.

För att möjliggöra, att arkivförteckningen hålles aktuell och kompletteras allt efter arkivets tillväxt, bör den uppläggas enligt lösbladssystem så, att anteckningen om allttjämt »levande» avdelningar och serier i förteckningen ständigt kunna full-ständigas. Utrymme för fortsatta anteckningar bör sålunda alltid sparas i anslut-nings till varje sådan avdelning och serie. En för detta ändamål synnerligen väl avpassad blankett tillhandahålles av Zetterström & Perssons boktryckeri, Lunt-makaregatan 25, Stockholm.

Arkivet bör i sitt förberedande och färdigordnade skick uppställas i överens-stämmelse med förteckningens ordning.

Förteckningsliggaren bör redovisas under avdelningen D. Liggare m. m. (se nedan).

Inom ett och samma arkiv böra handlingarna ordnas så, att de så nära som möjligt ansluta sig till och återgiva myndighetens verksamhet. Därest den praxis, som hos myndigheten utvecklats sig vid handlingarnas ordnande, kan anses vara grundad på goda skäl, bör den i allmänhet bibehållas och följas.

De handlingar, som vanligen återfinnas i hamnförvaltningarnas arkiv, kunna indelas enligt följande schema, som bör tjäna såsom mönster vid arkivförteck-ningsens upprättande.

A. Protokoll och föredragningslistor. Denna avdelning, som ju utgör själva kärnan i arkivet, bör alltid inleda arkivförteckningen. Protokollen äro vanligen bundna. Banden ordnas i årsföljd. Äro protokollen vid ordnandet obundna, böra de ordnas kronologiskt och bindas. Finnas särskilda föredragningslistor, som ej fogats till protokollen, kunna de utgöra en särskild serie. Protokollen betecknas då AI och föredragningslistorna AII. Bilagor till protokollen kunna endera bin-das tillsammans med dessa eller bilda en särskild serie placerad närmast efter proto-

kollen, benämnd AII. Finnes en särskild serie föredragningslistor får denna i så fall beteckningen AIII.

B. Registratur och koncept. Hit föras koncept till avgångna skrivelser, kopieböcker, s. k. stammar från vilka rekvisitioner och meddelanden avskilts, så vida de ej böra betecknas som verifikationer till räkenskaperna. — Äro koncept och handlingar sammanförda och ordnade efter ämne i s. k. dossierer, böra de redovisas under avdelning F. Handlingar ordnade efter ämne. Anteckning om förhållandet bör i så fall göras i arkivförteckningen såväl under avdelning B som under avdelning E. — Därest koncept och inkomna handlingar, utan att vara ordnade efter ämne, förvaras tillsammans kronologiskt ordnade eller ordnade alfabetiskt efter korrespondenternas namn eller på annat sätt, kunna de redovisas under B eller E, men bör då anteckning om förhållandet göras under den avdelning, där de icke redovisas.

C. Diarier. Med diarier avses under det löpande arbetet förda listor eller böcker över ingående och utgående skrivelser. De redovisas under avdelning C, ingående diarier som CI, utgående som CII.

D. Denna avdelning upptager liggare, förteckningar, journaler, matriklar i form av fasta böcker, lösbladsböcker eller kortsystem, vilka icke kunna hänföras till diarier eller räkenskapsböcker. Härvid är dock att märka, att innehållsregister till handlingarna under övriga avdelningar icke upptagas här utan under den avdelning, till vars handlingar det hänför sig.

E. Under avdelning E upptagas inkomna handlingar, så framt de icke tillsammans med koncepten ingå i avdelning F eller äro på annat sätt samordnade med dem. Jämför vad härom sägs under B.

F. Handlingar ordnade efter ämne. Här redovisas i förekommande fall de handlingar, som äro sammanförda i s. k. dossierer efter den eller de olika ämnesgrupper, till vilka de höra.

G. Räkenskaper. Avdelningen bör alltefter behovet indelas i följande serier: Huvudböcker, kassaböcker, journaler, memorialböcker, verifikationer m. m.

H. Övriga handlingar. Här redovisas de handlingar, som icke låta sig inordna under någon av de ovannämnda avdelningarna. Om det befinnes lämpligt att bilda en särskild kart- eller ritningssamling, kan denna redovisas under denna avdelning. I så fall bör avdelningen Övriga handlingar, om en dylik befinnes påkallad redovisas under I.

	Hamnförvaltnings organ	A r k i v b e s t ä n d e t						Anmärkningar
		Protokoll	Koncept	Diarier	Liggare	Ink. handl.	Räkenskaper	
Falkenberg	Hamndirektionen 1858-70 Drätselkammaren 1871-74 Hamnstyrelsen 1874-..... Hamnstyrelsen 1874-85.. Drätselkamm. 1886-1911. Hamnstyrelsen 1912-.....	1885-1895 1900-1942 1874-1942	1874-1942	1940-1942 1874-1942	1940-1942 1834- -1942	1	1862-1942	1 Finnes. Ej fullst. ordn.
Gävle	Hamnstyrelsen 1874-85.. Drätselkamm. 1886-1911. Hamnstyrelsen 1912-.....	1874-1942	1874-1942	1874-1942	1834- -1942		1912-1942	
Halmstad	Hamnstyrelsen, instruktion den 8 febr. 1841	1832-1942	1865-1942	1927-1942	1904-1942	1906-1942	1886-1942	
Hudiksvall	Hamnstyrelsen 1923-.....	1923-1942	1923-1942	1923-1942	1923-1942	1923-1942	1923-1942	
Hälsingborg	Hamndirektionen 1833-...	1853-1862 1870-1942	1806-1852 1901-1942	1940-1942	1835-1839 1877-1942	1805-1855 ¹ 1890-1942	1833-1862 1863-1942	1 Handl. ordnade efter ämne 1863-1942
Råå	Hamndirektionen -1917... Råå hamn förvaltas sedan 1917 av Hälsingborgs hamndirektion	1855-1918				1883-1897 1909-1916	1858, 1872-1942	
Kalmar	Hamndirektionen 1852-...	1852-1942					1852-1942	
Karlshamn	Hamnkommitté 1845-1883 Hamndirektionen 1883-..)	1859-1942	1883-1942	1935-1942	1857-1942	1883-1942	1874-1942	
Karlskrona	Hamnstyrelsen 1868-.....	1869-1942		1869-1942	1873-1942		1876-1942	
Kristianstad	Hamndirektionen -1911.. Drätselkammaren 1911-..)	1883-1911					1851-1911	
Kristinehamn	Magistraten och drätselkammaren -1912 Hamnstyrelsen 1912-.....	1912-1942	1912-1942		1912-1942	1912-1942 ¹	1912-1942	1 Tillsammans med koncepten
Landskrona	Hamnstyrelsen 1845-1860. Drätselkamm. 1860-1890 Hamnstyrelsen 1890-.....	1845-1857			1914-1942	1	1845-1859 1896-1942	1 Tillsammans med protokollet och koncepten
Limhamn	Limhamns Hamn A.-B. stiftades 1881	1881-1942	1881-1942	1912-1942	1881-1942	1881-1942	1881-1942	Handlingarna i allmänhet ordnade efter ämne
Luleå	Hamndirektionen 1874-...	1867-1942 ¹ 1925-1942 ²	1918-1923 ² 1925-1942 ³		1875-1942	1875-1942	1874-1942	1 Däribl. protokoll för Tjuvholmssunds mudningsdirektion 1867-79 2 Hamnkaptenen 3 Hamnkontoret
Lysekil	Hamnstyrelsen	1886-1942	1906-1942		1908-1942	1906-1942	1912-1942	

Medlemskap i samfundet vinnes enklast genom insättande av medlemsavgiften (för årsbetalande 10: — kr.; för ständiga minst 150: — kr.) på Samfundets postgirokonto n:r 15 65 19. Övrig korrespondens torde lämpligen sändas till sekreteraren, Amanuens Å. Stille, Karlavägen 101, Stockholm.

Samfundets medlemmar kunna hos Föreningen Sveriges Flottas expedition, Birgerjarlsgatan 18, Stockholm, rekvirera »Svensksund 1790—1940. En minnesbok utarbetad av Försvarsstabens krigshistoriska avdelning» till ett nedsatt pris av kr. 4: — plus skatt. Samfundets medlemmar erhålla i mån av tillgång »Skrifter utgivna av Sjöhistoriska Samfundet I» och »Skrifter utgivna av Sjöhistoriska Samfundet II».

Marinlitteraturföreningen har medgivit samfundets medlemmar rätt att inköpa föreningens publikationer till samma pris, som gälla för föreningens medlemmar.